

“...I value my compositions
a bit more highly than the
theatre directorate does...”
*The Frequency of Performances
of Smetana’s Operas at the
Provisional Theatre and
Payment He Received for Them*

Olga Mojžíšová

Abstract: The opera deals with the standing of Smetana’s operas in the repertoire of the Provisional Theatre with respect to the frequency of their performances and the revenue they earned. It is based on a detailed, systematic survey of written sources and especially of Smetana’s diaries, correspondence, repertoire statistics, and other relevant sources. On their basis, there is a presentation of detailed information about the circumstances of performances, frequency of performances, and money earned by Smetana’s individual operas. There follows an attempt to demonstrate the standing of Smetana’s operatic works both overall and for individual operas in the context of Czech opera productions and of the Provisional Theatre’s entire operatic repertoire. Taking into account the financial circumstances of Czech theatre operations, there is also an attempt to answer the question of the extent to which Smetana was justified in his complaints about insufficient numbers of performances of his works.

Key words: Bedřich Smetana, Provisional Theatre, Smetana operas, opera repertoire, diaries, correspondence

“I have said that I want more money for my compositions than the directorate wants to pay, so I assert that my compositions also pay for the salary that I receive. Actually, they would be earning ten times as much per year if only the director would have them played; but even though they

This work was financially supported by the Ministry of Culture of the Czech Republic (DKRVO 2019–2023/22.II.b, National Museum, 00023272).

make money, they mostly lie around collecting dust in the archive.” Bedřich Smetana wrote these words on 16 July 1878¹ in response to a letter in which Robert Nittinger informed him on behalf of theatre management that he would not be receiving royalties from the individual performances of his new opera *Tajemství* (The Secret), but instead would receive only a benefit performance.² This had been decided at the time because management was implementing austerity measures in an attempt to reduce the first independent Czech theatre's long-term operating deficit. Smetana was convinced that his operas were a source of considerable revenue, but that the theatre was not taking appropriate advantage of that circumstance: “I was very well aware of how much money per year my compositions were bringing into the theatre's coffers, and if all five operas were being performed more diligently, they would have to be earning enough that it would not only completely compensate and cover the 1,200 gulden that the great cooperative is giving me as a wage for sustenance, but would also necessarily result in a large surplus. [...] I am certain that my new opera, despite the conditions of one benefit performance and royalties, will fill the house at the theatre and will be profitable for the theatre's coffers, so there can be no discussion of losing money.”³

The composing of Smetana's operas, their producing on stage, and the whole first period of their existence in the theatre were closely connected with the Provisional Theatre, from 1862 to 1883 the first and only full-time Czech professional theatrical company. Disputes over the terms for performances of his operas and over his fees appear in the composer's correspondence with varying degrees of intensity from the latter half of the 1870s, i.e. after Smetana's loss of hearing, as a result of which he stepped down from his position as chief conductor of the Czech opera, withdrew from public life, and spent the rest of his days living and composing in rural seclusion. However, his works kept him firmly bound to the theatre artistically and economically. Smetana's complaints (mentioned in the introduction) that

Bedřich Smetana

Photograph / Fotografie, Jan Mulač, Praha, [1878]
NM-ČMH-MBS S 217/1746/10

1) See MOJŽIŠOVÁ, Olga – POSPÍŠIL, Milan et al.: *Bedřich Smetana. Korespondence / Correspondence III 1875–1879*, Národní muzeum – KLP, Praha 2023 (hereinafter KBS III), pp. 415–416.

2) Robert Nittinger to Smetana, 13 July 1878 (KBS III, pp. 413–414).

3) Smetana to Robert Nittinger, 21 July 1878 (KBS III, pp. 421–422).

his operas were not being played enough and the disputes over his fees for them therefore raise the question of the standing of his operas in the context of the Provisional Theatre's opera repertoire in terms of the frequency of their performances, the financial rewards they brought to the composer and the theatre, and the extent to which Smetana's sometimes very harsh invective was justified. The preserved sources can provide an answer. From 1866 to 1882, Smetana kept relatively careful records of the individual performances of his operas and of his earnings from them in his diaries.⁴ Receipts for royalties and daily revenue and expenditure statements have also been preserved for a few specific performances.⁵ Apparently on the basis of his diary entries and these financial reports, Smetana also recorded his own statistics on the performances of his operas including his royalties and income from benefit performances.⁶ Smetana's correspondence also provides a great deal of information. The Czech theatre's "cash book" is also available. That manuscript contains monthly lists of all opera and drama performances from 1 November 1866 until 31 October 1885 and their daily box office receipts. For most years, gross revenue, expenses, and net revenue are stated for every performance. Beginning in March 1876, however, the structure of the records changed several times over the years, and the entries are less clear and are harder to understand.⁷ Still, they give us at least a rough idea of the theatre's cash box receipts from each performance including Smetana's operas, and therefore also an idea of the income in individual months and years (they do not, however, include revenue from subscriptions). Besides those sources, two newer lists of repertoire at the Provisional Theatre have been used.⁸

4) These are printed household calendars issued by various publishers for individual years. In them, Smetana recorded (among other things) his income and expenses for each month, including the money he was earning from individual performances of his operas (S 217/1106–1114, 1116–1123). Unless stated otherwise, references are to sources from the collections of the National Museum – Czech Museum of Music – Bedřich Smetana Museum and in particular from the Bedřich Smetana Collection (S 217). For this reason, further references to these sources will give only the relevant inventory or different registration numbers.

5) S 217/47–54, 56–59, different acquisition 5/2002.

6) S 217/1148. Individual performances are consistently assigned numbers, and besides financial data, the entries sometimes also provide other information. The study mainly uses the data from the diary, which coincide with the data in the list for the most part. Where data is absent from the diaries or in cases of discrepancies, data from the list or from other sources are taken into consideration. Sometimes differences in the diaries and the list cause some confusion. For example, for the amount of royalties from benefit performances for certain soloists, Smetana sometimes explicitly records only half of the 10% royalties as income in the diary, but he gives the full amount in the list; sometimes, the full amount is shown identically in both sources. It cannot be documented whether this was truly the case in specific instances or whether he recorded the whole amount by mistake. These occasional discrepancies cast some doubt on the accuracy of the resulting financial figures, but they do not cause a major distortion.

7) *Seznam a kasovní výnosy představení v Kr. č. Zem. a Nár. divadle I. XI. 1866–31. X. 1885*, National Archive, collection of the National Theatre Archive (hereinafter the NA-ND), shelf mark D 138/10. From around the middle of 1871, it is not entirely clear whether benefit performances were counted towards his income, only gross income is recorded from April 1876 until February 1878, from the middle of February 1878 all three figures again appear, from May benefit performances are apparently omitted, and from April 1879, gross income is recorded, while daily expenses and net income appear only for benefit performances. The amount of the theatre's net income can only be deduced by subtracting daily expenses from gross income, and only gross income is available from 1876 to 1878.

8) SMACZNY, Jan: *Daily repertoire of the Provisional Theatre Opera in Prague. Chronological List*, *Miscellanea musicologica*, vol. 34, Praha 1994, pp. 9–139 (hereinafter SMACZNY); ŠTĚPÁN, Václav – TRÁVNÍČKOVÁ,

Bedřich Smetana and his operas at the Provisional Theatre⁹

Bedřich Smetana made his debut as a composer on the stage of the Provisional Theatre (officially the “Royal Provincial Czech Theatre in Prague”) on 5 January 1866 with the successful premiere of his first opera, *Braniboři v Čechách* (The Brandenburgers in Bohemia), and on 30 May of that same year there followed the premiere of *Prodaná nevěsta* (The Bartered Bride). The theatre's operations were interrupted by the Austro-Prussian War, and after operations were resumed, the situation at the theatre had changed dramatically. In place of the German directors who had been running the Czech theatre since its operations began in November 1862,¹⁰ in September 1866 the theatre's management was taken over by a cooperative consisting of wealthy, patriotic-minded Czech entrepreneurs.¹¹ With the arrival of the cooperative, there was also a change to leadership of the drama and opera ensembles, and Bedřich Smetana obtained the prestigious post of chief conductor of the Czech opera company. At first his salary was 1,200 gulden, 1,500 from the following year, and 2,000 from 1873. As a member of the ensemble, he was entitled to one benefit performance per year, and from performances of his operas, he earned 10% royalties like other composers. When he went deaf in the autumn of 1874 and had to resign his post, he was left without regular income. From 1875, he was engaged by the cooperative as a composer for an annual salary of 1,200 gulden. Smetana's pay was comparable to the salaries of most members of the opera ensemble, and it provided him with the stability of a basic living wage.¹² In return, he allowed

Markéta: *Prozatímní divadlo 1862–1883*, 2 vols., Academia – Národní divadlo, Praha 2006 (hereinafter ŠTĚPÁN – TRÁVNÍČKOVÁ). Smaczny's study gives a list of the daily operatic repertoire and a summary of the total number of performances for individual operas; the second cited work offers a complete and, in many respects, more sophisticated and precise overview of the whole repertoire of the Provisional Theatre. The lists are the primary basis for the calculations and statistics found in the subchapter Smetana's operas and the repertoire of the Provisional Theatre (also see footnote no. 43), and in the case of Smetana's operas, these were used for verifying data from sources, the accuracy of which was confirmed apart from a few minor discrepancies.

9) For an overview of performances of Smetana's operas during his lifetime and payments he received for them (1866–May 1884), see the table below.

10) The first was Franz Thomé, who also directed the Estates Theatre. He was succeeded in the spring of 1864 by the wealthy merchant Franz Liegert, then Thomé returned from September 1865 until August 1866. Their resignations were always because of financial problems.

11) František Ladislav Rieger, intendant of the Czech theatre at the time, took the initiative in creating the cooperative after no one applied for the open position of director. During Smetana's lifetime, there was a succession of five cooperatives serving as management of the Czech theatre. The first cooperative managed the theatre from 1866 until 1870, and it also received a new contract for the period from 1870 until 1876, when it became known as the “expanded cooperative” because of the larger number of members and in order to differentiate it from the earlier period. Next came the “Young Czech Cooperative” (1876–1877), which arose because of growing political discord between the “Old Czechs” and the “Young Czechs”, who formed their own political party. Ultimately, financial problems forced them to join forces with the previous cooperative and with the “National Arena Cooperative”. This third, “united” cooperative ran the theatre from 1877 until 1880. Because of new financial obligations in connection with the approaching opening of the National Theatre, this cooperative terminated its activities prematurely and handed over administration of the theatre to the newly established National Theatre Cooperative (1880–1888). For details, see KADLEC, Karel: *Družstvo Král. českého zemského a Národního divadla. Příspěvky k dějinám českého divadla*, Družstvo Národního divadla v Praze, Praha 1896 (hereinafter KADLEC).

12) The cooperative rejected Smetana's demand for a salary of 1,500 gulden or at least 1200 gulden of net income.

the theatre to perform his existing operas without royalties (*Braniboři v Čechách*, *Prodaná nevěsta*, *Dalibor*, *Dvě vdovy*). For new operas, he negotiated royalties of 10% of the gross and entitlement to a benefit performance. When he supplied a new opera, the previous one was added to the list of operas performed without royalties. Only for *Libuše*, which was reserved for the opening of the National Theatre and thereafter would be heard only on special occasions, he was to receive royalties for every performance.¹³ Royalties and revenue from benefit performances had always been a part of Smetana's income, but after going deaf, when his salary was greatly reduced and he also lost income from teaching, they still represented an important source of his money, along with fees for publication of his compositions. However, the amount of money from royalties and benefit performances was influenced by several external circumstances. Until 1874, when he was still collecting royalties from all his operas, it depended upon how many of the operas were currently in the repertoire and the frequency of their performing. Another important factor was attendance, in turn influenced by whether performances were at the Provisional Theatre or during the summer at the New Town Theatre or at the New Czech Theatre from 1876, the latter two venues having larger capacity. Performances in subscription series brought him less money because subscriptions were not counted as revenue for calculating royalties. For these reasons, the amount of royalties he received sometimes varied very widely.

The premiere of *Braniboři v Čechách* took place on 5 January 1866 when Franz Thomé was still the director of the theatre, and under his administration there were eleven repeat performances by the middle of June. Because of its extraordinary success, Thomé went so far as to change the original financial terms (earnings from the first three performances went to the director, the fourth performance was a benefit performance for Smetana, and he received 10% royalties from the rest of the performances) in Smetana's favour: "*Right afterwards, the second performance was almost a greater success, so Thomé already gave me the third performance as a benefit performance although by the agreement it still belonged to him, and then he had me paid royalties from all the other performances.*"¹⁴ Within the first half year, *Braniboři* had earned Smetana a total of 435.17 gulden.¹⁵ When he began working at the theatre, Smetana rehearsed a new production with new costumes (28 November 1866), but there were just five performances (through 8 December 1867) that did not meet with the previous acclaim. He gave the opera as a benefit performance for himself for the last time on 26 November 1869, but the fourth performance on 30 January 1870 was the final one during his conductorship. Those additional nine performances, including two benefit performances for Smetana, earned

13) This state of affairs was not contractually codified until December 1878, effective retroactively from 1 Nov. 1877 (for a draft of the contract, see S 217/38, and for the fair copy of the draft contract, see NA-ND, shelf mark D 161/XXIII/4); before that, everything was being done solely on the basis of agreements made verbally and through correspondence. In connection with preparation of the contract, *Hubička* was prematurely added to the list of operas played without royalties. For more information about Smetana's negotiations with the theatre cooperatives, see KBS III, pp. *55–*59.

14) Smetana's diary for 1862–1875, fol. 7' (S 217/1099).

15) In addition, Smetana also received the first prize of 600 gulden in the competition for the best Czech opera, announced in 1861 by Count Jan Harrach. Smetana entered his work in the competition in 1863.

him 449.15 gulden. Thus, by the time that he left the theatre, *Braniboři* had earned him a total of 884.32 gulden. The opera returned to the repertoire two more times in productions by Adolf Čech in 1877 and 1880, by which time it was being performed without the payment of royalties. In 1877, however, there were just two performances with guest appearances by Arnošt Grund, the first performer of the role of Jíra, and the opera was played just four times in 1880 with the guest tenors Carlo Raverta and Arnošt Grund in the role of Jíra. In total, there were 27 performances of *Braniboři* during Smetana's lifetime.

Měsíc	Výnos	1866	1867
1 ^á	2 představení jím daroval učitelství (Thomé)		
3 ^á	Benefice	192 zř.	
4 ^á		48	20 x
5 ^á		46	19 x
6 ^á	1 ^á Abonnement	35	57
7 ^á	Benefice p. Polláta (Junos)	37	
8 ^á	2 ^á Abonn.	24	58
9 ^á	3 ^á Ab.	17	32
10 ^á	4 ^á Ab.	31	86
	Suma:	432	67
11 ^á	předst. 8 ^á Abonn.	20	97
12 ^á	6 ^á " 1866	4	60
13 ^á	mimo Abonn. 1 ^á předst. nového d.	22	7
14 ^á	7 ^á Abonn. 2 ^á " 1867	15	56
15 ^á	Benefice moje 1867 1 ^á " 1867	86	
16 ^á	8 ^á " Abonn. 2 ^á " 1867	13	44
17 ^á	9 ^á " Ab.	29	
	Suma:	624	31

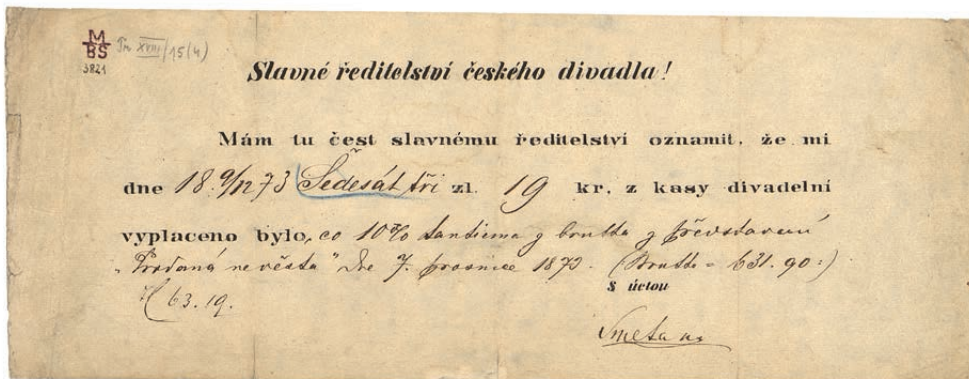
*Š tomú patrí ana kráľovské Káráňka
za najlepší operu vypraná 600 zř. dny 1224/31 x*

Smetana's records of his earnings from performances of his operas / Smetanovy záznamy o výnosech z představení jeho oper NM-ČMH-MBS S 217/1148

Prodaná nevěsta met with the opposite fate. It arrived at the Provisional Theatre with two performances while Thomé was still the executive director. However, with war approaching, *Prodaná nevěsta* did not enjoy the same level of attendance and success as *Braniboři*. It did not earn Thomé the profit he had been expecting, so he asked Smetana for the cancellation of their original agreement, which had been generous towards Smetana.¹⁶ For both performances, Smetana ultimately received 100 gulden.¹⁷ *Prodaná nevěsta* was heard for a third time with Smetana

16) See the diary for 1862–1875, fol. 7^v: "That extraordinary success of my opera [*Braniboři v Čechách*] led Thomé to order '*Prodaná nevěsta*' immediately for the New Town Theatre in May, under different terms, namely 100 gulden each for the first six successive performances in the cycle and later performances for 30 gulden each. – By chance, however, the public turnout was poor for the first performance of '*Prodaná nevěsta*' on 30 May at the New Town Theatre in 1866 [...] – The attendance at the second performance was no better, so the poor director Thomé had to pay me 200 out of his own pocket, and he did so with a heavy heart sitting at the desk in his office, adding: 'Mit der »Prothána« ist Nichts. Sie werden mir den größten Gefallen thun, wenn Sie den Kontrakt wegen den Aufführungen dieser Oper lösen, denn sonst muß ich die 600 fl aus eigener Tasche zahlen!' I did as he asked because there were still six more performances contracted for that season. Because of his generosity towards me in the case of '*Braniboři*' and because he got the operas staged at all, I have now been generous with him in return."

17) In the records for 1866 (S 217/1106), the overview for June lists items of 50 gulden for the first and second performances of *Prodaná nevěsta*. In the diary for 1862–1875 (S 217/1099), which he wrote after the fact in 1875, Smetana's entry stating that he was paid 200 gulden is apparently an error.

Receipt for royalties paid for the performance of *The Bartered Bride* on 7 December 1873 / **Potvrzení o příjmu tantiém** z představení *Prodané nevěsty*, 7. prosince 1873
NM-ČMH-MBS S 217/50

at the helm as chief conductor on 27 October 1866 at a gala performance in the presence of Emperor Franz Joseph I. From then on, it was the only of Smetana's operas that never again disappeared from the repertoire. Although the numbers of its performances per year were not high (reaching ten performances only three times), already by 5 May 1882 it had received its one-hundredth performance, a benefit performance for Smetana and a magnificent celebration in his honour. On stage with the curtain open, he received congratulations, wreaths, gifts in his honour, and a large number of congratulatory telegrams from many different places, sent by individuals, institutions, towns, and cities.¹⁸ In all, *Prodaná nevěsta* received 116 performances at the Provisional Theatre and earned Smetana 2,648.63 gulden.¹⁹ It was symbolic that *Prodaná nevěsta* was also played when the Provisional Theatre ceased operations on 14 April 1883.

The arrival of Smetana's third opera *Dalibor* on stage was accompanied by especially festive circumstances. The premiere on 16 May 1868 was part of the celebrations of the laying of the cornerstone of the National Theatre,²⁰ and this time the premiere was preceded by a public dress rehearsal to which tickets were sold. The first repeat performance (29 May) was a benefit performance for Smetana, and at a performance on 21 June in honour of

18) For details about the performance and subsequent celebrations, see *Dalibor*, vol. 4, no. 14, 10 May 1882, pp. 105–106. On the occasion, Smetana was also honoured with the gift of a bankbook onto which 2,070 gulden had been deposited (S 217/46). The money was from a nationwide fundraising campaign organised by the Artists' Society, Hlahol, and the Academic Reader's Society; for more details, see MOJŽIŠOVÁ, Olga: *Čestné finanční dary Bedřichu Smetanovi*, in: *Miscellanea z výroční konference České společnosti pro hudební vědu 2008. Fenomén mecenášství v hudební kultuře, Česká společnost pro hudební vědu – Etnologický ústav Akademie věd České republiky – Nakladatelství Agora, Praha 2010*, pp. 78–83 (hereinafter MOJŽIŠOVÁ).

19) In the diary for 1882 (S 217/1123), Smetana recorded income of 606 gulden for the 100th performance, while his figure in the list is 611 gulden.

20) The three-day celebration took place on 15–17 May 1868. For details about the programme, see *Národní listy*, vol. 8, no. 135, 16 May 1868, p. [4]. Revenue from the gala premiere was donated to the National Theatre (cash book); the price of admission was doubled according to Smetana.

the Austrian emperor,²¹ Act I of *Dalibor* was played along with the second acts of Bendl's *Lejla* and Šebor's *Drahomíra*. In the first year, the opera was played four more times. It returned for five performances in 1870–1871, when Smetana produced a newly rehearsed, slightly revised version for his own benefit performance on 2 December 1870. It was heard for the final three times in 1879, when it received a new production at the initiative of the Society of Czech Journalists.²² *Dalibor* received just 16 performances,²³ earning Smetana a total of 628.61 gulden.

The premiere of the fifth opera *Dvě vdovy* (The Two Widows) on 27 March 1874 was the last that the composer rehearsed and conducted himself. This time, Smetana's fee was paid on the basis of a contract signed on 1 March 1874 between the theatre cooperative and the Union of Czech Dramatic Authors and Composers, which governed relations between authors of dramas and the Czech theatre in the matter of performance rights.²⁴ The premiere was also a benefit performance for Smetana, and in accordance with the contract mentioned above, he received 100 gulden each for the third and fifth performances and 10% royalties from the gross revenue for the remaining performances for a total of 615.67 gulden. *Dvě vdovy* received just seven performances in 1874 and did not return to the repertory until 15 March 1878 in a revised and expanded version, but by then it was one of the operas performed without the payment of royalties.²⁵ In 1878, *Dvě vdovy* got six performances, then after a break of one year, it appeared sporadically from 1880, but it was continually in the repertoire. In total, it was played only 19 times at the Provisional Theatre.

Entirely different circumstances surrounded the next Smetana opera *Hubička* (The Kiss). Rudolf Wirsing, the executive director at the time, was entrusted by the theatre's cooperative with negotiating the terms for its performing. He offered Smetana: "[...] von jeder Aufführung zehn Percent der Brutto-Einnahme exklusive des Abonnements für so lange das gegenwärtige Consortium im Besitze der Concession ist."²⁶ He had no intention of honouring the terms of the contract with the Union of Czech Dramatic Authors and Composers even though it had been extended indefinitely by the current Young Czech Cooperative effective from Easter

21) Emperor Franz Joseph I was in Prague on that same day for the grand opening of a new suspension bridge named after him. The bride was located below Letná (where Štefánik Bridge now stands).

22) See –ý [NOVOTNÝ, Václav Juda]: *Feuilleton*. "Dalibor.", *Národní listy*, vol. 19, no. 235, 2 Oct. 1879, p. [1]; *ibid*, no. 239, 7 Oct. 1879, p. [3].

23) *Dalibor* differed in character from Smetana's previous operas and did not meet the usual expectations for a tragic grand opera. It generated little public interest, and it bewildered the critics in part because of its innovations and its close adherence to Wagnerian principles.

24) Terms for opera were established in Article V: "The following applies to operas: 10% of the gross for every performance except the first, then a fee of 100 gulden (if a work survives three performances) after the third performance and another 100 gulden after the fifth performance." KADLEC, *op. cit.* in footnote no. 11, p. 54.

25) See the letter from Smetana to Eliška Krásnohorská dated 18 July 1877 (KBS III, p. 302): "In order to demonstrate my willingness to cooperate with the theatre, I have offered those gentlemen to finish a newly revised version of the opera '*Dvě vdovy*' as soon as possible, and I will send it immediately to be played without royalties. Zúngl has written 28 pages of new text, so that amounts to as much work as for about one and a half acts of a grand opera. Besides a recitative, he has added two new characters, a new finale to Act I, new arias, terzettos, and ensembles."

26) Letter from Rudolf Wirsing to Smetana dated 11 Sept. 1876 (KBS III, p. 190).

of 1876, and that did not apply only to Smetana.²⁷ Under those circumstances, Smetana conditioned handing his opera over to the theatre on the demand of 10% royalties and a benefit performance.²⁸ The executive director Wirsing accepted his demands.²⁹ *Hubička*, the first opera written after the composer went deaf, was anticipated with heightened curiosity of the musical community and of the wider public. The premiere on 7 November 1876 was extraordinarily successful, and Smetana's benefit performance on 14 November became the first big, nationwide tribute paid to the composer.³⁰ The opera quickly achieved popularity nearly equal to that of *Prodaná nevěsta* – it received 11 performances each in 1876 and 1877,³¹ and it did not disappear from the repertoire in the years that followed. It received 46 performances at the Provisional Theatre, and during the first two years, when Smetana was still collecting royalties, it earned him 1,130.17 gulden.

A similar situation involving financial terms again arose before the production of *Tajemství* (The Secret) in 1878, when in an attempt to save money, Smetana was offered only a benefit performance instead of royalties (see the introduction to the study) although already in the spring of 1878 he had planned to demand the same terms as for *Hubička*.³² In the end, he again had to pressure them to get his way: *“For me to throw away my work for ephemeral benefit performances, I won't do it. – I am willing to send you my opera immediately, but under the following conditions. 1. One benefit performance, [...] 2. From the other performances, 10 percent royalties from the gross for as long as until another new opera appears [...] If the great cooperative, with which alone I shall conduct any business, cannot approve these terms or does not wish to, well, the opera will just have to lie around,*

27) “Diesen Perzentsatz, den ich schon früher bei Kunstwerken renomirtester Componisten zur Anwendung brachte, will ich auch für die Zukunft aufrecht halten, weil ich denselben für den einfachsten und gerechtesten Maßstab betrachte; wohingegen eine Verpflichtung, je nach der 3 u. 5ten Aufführung zu 100 fl fix zu bezahlen, mir sowol mit Rücksicht auf das Institut als auch mit Rücksicht auf den Autor selbst sehr unpraktisch ja sogar ungerecht erscheint, da einerseits die Rentabilität unseres kleinen Theaters solche Honorare ohne Schaden nicht zuläßt, andererseits so manches Kunstprodukt, welches möglicher Weise erst durch oftmalige Reprisen das Publikum durchdringen und dessen Beliebtheit erlangen könnte, sehr leicht durch diese unerschwinglichen Honorare gar nicht zur 3 u. 5ten Aufführung gelangt, hiemit der Componist Gefahr läuft, auch die sonst möglichen weiteren Tantiemen zu verlieren, abgesehen von dem weit größeren Verluste, daß sein Werk nicht die erwünschte Popularität erlangen kann.” Letter from Rudolf Wirsing to Smetana dated 17 Sept. 1876 (KBS III, pp. 192–193). The Union of Czech Dramatic Authors and Composers filed a complaint of breach of contract with the cooperative; for more details, see KADLEC, op. cit. in footnote no. 11, pp. 75–76.

28) Letter from Smetana to Rudolf Wirsing dated 22 Sept. 1876 (NA-ND, shelf mark D 161/XXIII/5): “Wenn Ew. Wohlgeboren diese drei Punkte annehmen, so bitte ich, mein Werk gleich studieren zu lassen, wo nicht, so bitte ich, dasselbe mir zurücksenden zu wollen. Ich würde dann lieber warten, bis unsere Bühne mir günstigere Bedingungen stellen könnte.”

29) See the letter from the secretary of the cooperative Josef Sklenář to Smetana dated 28 Sept. 1876 (KBS III, p. 196).

30) For a detailed description of the celebrations including the list of wreaths presented, gifts in his honour, and the texts of congratulatory telegrams, see Národní listy, vol. 16, no. 316, 15 Nov. 1876, p. [3]; also see MOJŽÍŠOVÁ, op. cit. in footnote no. 18.

31) Only *Braniboři v Čechách* was played 14 times in the year of its premiere (1866), and *Prodaná nevěsta* was played 11 times in 1880.

32) See Smetana's letter to the vice chairman of the cooperative Robert Nittinger dated 10 April 1878 (KBS III, pp. 398–399).

maybe for a few years, or until it finds its way elsewhere.”³³ The successful premiere took place on 18 September 1878, and for ten performances that year including a benefit performance, Smetana received 797.76 gulden. In the years that followed, the number of performances per year and the amount of revenue declined sharply, but the opera never disappeared from the repertoire. It was played 24 times at the Provisional Theatre, and by the time it joined the list of operas played without royalties in 1882, it had earned Smetana 1005.42 gulden according to his records.

The premiere of Smetana’s fourth opera *Libuše* finally came after *Tajemství* on 11 June 1881. Smetana had finished it in 1872, but he had been saving it for the ceremonial opening of the National Theatre. Rather than an ordinary repertoire opera, he regarded *Libuše* as a special work intended only for ceremonial occasions, and it was also with this in mind that he negotiated the terms for its performing. The cooperative’s management agreed to his proposal that instead of royalties, he be paid 140 for the first three performances, 100 for the next three, and 60 gulden for all subsequent performances; he was not paid for the gala opening performance.³⁴ After four performances, however, he realised that he had obviously underestimated the work, which was successful financially as well, so he was intending to ask the cooperative for cancellation of their original agreement and the establishing of more advantageous terms.³⁵ After the fire at the National Theatre, he gave permission for more performances at the New Czech Theatre, and for the eighth and ninth performances, theatre management agreed to pay him 100 gulden,³⁶ although by then he was only entitled to 60 gulden. After the tenth performance on 21 May 1882, Smetana received only those 60 gulden, and he immediately objected that the original terms, taking into consideration the opera’s increased performance costs, were applicable only to the National Theatre, and those terms had de facto ceased to exist with the fire. To prevent *Libuše* from becoming mundane repertoire, he would give permission for it to be performed on a different stage only as an exception upon mutual agreement and for a fee agreed in advance. The cooperative,

33) See Smetana’s letter to Robert Nittingger dated 16 July 1878 (KBS III, p. 416). The same thing occurred on 21 July 1878 (KBS III, p. 422); also see footnote no. 3.

34) See the response of the cooperative’s chairman Emilián Skramlík dated 4 Feb. 1881 (S 2117/1012) to Smetana’s letter dated 31 Jan. 1881 (NA-ND, shelf mark D 161/XXIII/6), in which Smetana proposed a second option of 8% royalties for every performance (other than the opening performance) without entitlement to a benefit performance.

35) In a letter to Josef Srb dated 12 July 1881 (S 217/364), who was writing the drafts of most of Smetana’s important letters at the time, Smetana proposed 7 (10)% royalties or 120 (140) gulden for each performance. In a response dated 20 July 1881 (S 217/887), Srb dissuaded him from demanding a change to the valid contract: “I would gladly put this request together, but there is one thing that bothers me, namely the ‘contract’ negotiated between the directorate and you, accepted and signed by both parties, and now that contract is to be cancelled and the amount established in it for each performance is to be increased! I think that would cause ill feeling towards you in the cooperative. [...] I have entrusted this information (as confidentially as possible, of course) to two of your friends, asking what they think about it; they both said unanimously that you should never send such a demand to the cooperative, that doing so would be the gravest error, and that they agreed entirely with my opinion.”

36) Performances on 11 Oct. 1881 and 16 May 1882; see Smetana’s letter to the directorate of the Czech theatre dated 1 May 1882 (S 217/517).

however, insisted on the agreed terms, so Smetana took back his opera, saying he would not permit its performing until the National Theatre had been rebuilt, and then only on the basis of new terms.³⁷ Therefore, *Libuše* was played for the last time at the New Czech Theatre at a benefit performance for charity on 28 May 1882.³⁸ It was performed again for the grand reopening of the National Theatre on 18 November 1883. By then, the executive director of the National Theatre František Adolf Šubert had given Smetana a written promise of a fee of 100 gulden for every performance.³⁹ During Smetana's lifetime, the opera was played a total of 15 times, and he received a total of 1,380 gulden in fees.⁴⁰

The last opera, *Čertova stěna* (The Devil's Well), was hastily produced. The premiere on 29 October 1882 was given at the New Czech Theatre, a summer stage, where the next four performances also took place although Smetana had already given the opera to the theatre that summer. There was little rehearsal time, and the sets, costumes, and stage direction were done very carelessly, and that contributed significantly to the opera's lukewarm reception and its quick disappearance from the repertoire.⁴¹ For five performances including a benefit performance, Smetana received a total of 540.3 gulden.

After the closing of the Provisional Theatre on 14 April 1883, performances were being given only in the New Czech Theatre temporarily. During Smetana's lifetime, besides *Libuše* (4 performances), only *Prodaná nevěsta* (12 performances), *Hubička* (2 performances), and *Dvě vdovy* (1 performance) were carried over from the existing repertoire for the first season of the National Theatre.⁴² Smetana's other operas were presented successively over the following years: *Braniboři v Čechách* and *Tajemství* 1885, *Dalibor* 1886, *Čertova stěna* 1890.

37) For more details about this matter, see the letters from Emilián Skramlík to Smetana dated 21 May and 1 and 16 June 1882 (S 217/1014, 1016 and copy, acquisition no. 34/91) and from Smetana to Josef Srb dated 26 May and 15 and 18 June 1882 (S 217/388, 391, 392). In the list (S 217/1148), Smetana wrote the following comment for the tenth performance of *Libuše*: "not settled because of a dispute over the fee; they are only paying me 60 gulden, and I do not accept that..."

38) Smetana waived his fee for this eleventh performance; see the letter from Emilián Skramlík to Smetana dated 1 June 1882 (copy, acquisition no. 34/91).

39) Letters from František Adolf Šubert to Smetana dated 16 Oct. 1883 (S 217/1017) and Smetana to Šubert dated 20 Oct. 1883 (S 217/519).

40) Five performances from 17 Oct. 1881 to 28 May 1882 were played at the New Czech Theatre and the rest at the National Theatre. In addition, *Libuše* won first prize of 1,000 gulden in the competition for the best opera for the opening of the National Theatre; see the letter from the committee of the Association for the Establishment of a Czech National Theatre to Smetana dated 28 Dec. 1880 (copy, acquisition no. 34/91).

41) See the entry in Smetana's list of compositions (S 217/1147): "The stage design for the opera was done carelessly. Winter forced the director, despite my requests, to leave the opera at the small theatre and to rehearse under time pressure. Bad sets, old costumes, and the lack of rehearsals so angered me that I only allowed myself to be appeased with difficulty. – The music was liked." Also see *Smetanova nová opera "Čertova stěna"*, *Národní listy*, vol. 22, no. 294, 31 Oct. 1882, pp. [3–4], supplement.

42) See the list of repertoire of the National Theatre – <http://archiv.narodni-divadlo.cz>.

Smetana's operas and the repertoire of the Provisional Theatre⁴³

Between 1863 and 1883, a total of 37 new operas by Czech composers passed through the repertoire of the Provisional Theatre, and Smetana's eight operas account for nearly one fifth of them. None of Smetana's Czech contemporaries came anywhere near the 264 performances of his operas or even the 116 performances of *Prodaná nevěsta* (44% of the total) between 1866 and 1883. Other Czech operas were given a total of 337 performances – the 5 operas by Karel Šebor, the most frequently performed composer after Smetana, received 67 performances, followed by Karel Bendl: 5 operas, 63 performances; Antonín Dvořák: 5 operas, 52 performances; Vilém Blodek: 1 opera, 47 performances; Josef Richard Rozkošný: 3 operas, 36 performances; Vojtěch Hřímaly: 1 opera, 33 performances. For other composers, there are just performances numbering in the single digits of one or two operas. Smetana's operas thus account for 44% of the total number of performances of Czech operas of the period (*Prodaná nevěsta* alone accounts for 19%), while the other composers account for 56%.⁴⁴ After *Prodaná nevěsta*, the most frequently performed work was Blodek's one-act opera *V studni* (In the Well – 47 performances, always in connection with a different opera or – more frequently – together with a play), which thus stands alongside Smetana's *Hubička*. The next most frequently played Czech operas were heard in numbers of performances comparable to *Braniboři* and *Tajemství*,⁴⁵ while the rest were heard less than twenty times or sometimes in performances numbering in the single digits, and with the exception of Bendl's *Lejla* (16), they were not played as often as *Dalibor* or in some cases even as *Čertova stěna*.

However, it was foreign operas that served as the foundation of the operatic repertoire at the Czech theatre. In the course of 20 years, a total of 160 such works were staged there, including operas and also operettas, the numbers of which rose sharply from the 1870s onwards.⁴⁶ Czech works including older operas⁴⁷ (a total of 40 titles) accounted for only one fifth of all of the titles presented, and Smetana's operas accounted for 4% of the repertoire.

43) The following overviews and statistics are based on the aforementioned lists of repertoire of the Provisional Theatre: SMACZNY and ŠTĚPÁN – TRÁVNÍČKOVÁ, op. cit. in footnote no. 8. A detailed comparison of the data from the two lists reveals minor differences in the overall totals of performances of certain operas, and some of the works listed by Smaczny are more correctly classified by the authors of the other publication as plays (the melodramas *Medea* and *Ariadna* by J. A. Benda, and P. A. Wolff's play *Preciosa* with music by C. M. Weber, which Smaczny lists as an opera by Weber). The calculations and statistics in this chapter are based on Smaczny's data on the total number of performances of individual operas, all of which has been verified and corrected where needed on the basis of the work of Štěpán and Trávníčková.

44) With the exceptions of the first new Czech work, *Vladimír bohů zvolenec* (Vladimir, Chosen of the Gods) by F. Z. Skuherský, played at the Provisional Theatre from 1863 to 1865, and Šebor's *Templáři na Moravě* (The Templars in Moravia, premiered in 1865), all of the new works appeared on stage successively from 1867.

45) Hřímaly: *Zakletý princ* (The Accursed Prince, 33); Bendl: *Indická princezna* (The India Princess), Rozkošný: *Svatojanské proudy* (Saint John's Rapids), Šebor: *Nevěsta husitská* (The Hussite Bride, 24); Dvořák: *Šelma sedlák* (The Cunning Peasant), Šebor: *Drahomíra* (20).

46) The most frequently performed composer was Offenbach (18 titles), followed by Lecoq (11), Auber (10), Donizetti (9), Suppé (8), Zajc (7), Adam, Verdi (6), Meyerbeer, Rossini, Strauss (5), and other composers represented by fewer works. The opera *Нижнегородцы* (The People of Nizhny Novgorod) by the Czech composer Eduard Nápravník is also counted as a foreign opera because he was working permanently in Russia.

47) J. F. Kittl: *Bianca a Giuseppe*, František Škroup: *Dráteník* (The Tinker), Jan Nepomuk Škroup: *Švédové v Praze* (The Swedes in Prague).

The Frequency of Performances of Smetana's Operas at the Provisional Theatre

ab.		<u>Provinc 1870.</u>				
20	1.	Bandité (23)	184	-	26 85	102 15
	2.	Dalibor (nové)	357	10	214 95	136 35
21	3.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	58	90	42 52	11 38
	4.	Santala III.	340	60	127 88	212 72
22	4.	Dalibor	254	35	81 35	173 -
23	5.	Mikuláš I. - Hlibouna	189	90	61 22	128 68
24	6.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	129	50	42 17	82 33
25	7.	Mikuláš - Světlavost	183	90	45 84	88 06
	8.	Provinc	240	50	116 69	123 87
	8.	Něma z Břevčí	291	15	52 30	238 65
	9.	Pa gna v parku manzela. - Mikuláš	426	20	197 08	229 72
26	10.	Lukrezia Borgia	160	05	32 15	122 90
	11.	Mikuláš - Gamba. - Hlibouna	438	30	89 34	348 96
27	11.	Camour	321	50	108 24	213 23
28	12.	Dalibor	82	45	42 59	39 86
29	13.	Lošak a Smola	98	80	72 07	26 79
	14.	Don Juan	387	40	154 64	226 76
30	15.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	59	20	41 24	17 96
31	16.	Recept lékař. - Drah do očí	77	45	42 04	30 41
32	17.	Bratř kónak	50	35	40 69	9 66
	18.	Bandité (24)	369	80	140 89	228 91
	18.	Mikuláš - Levitý p. Koudelky	340	40	53 22	282 13
	19.	Fernanda I.	371	40	186 16	185 24
33	20.	Don Juan	81	40	52 53	28 85
34	21.	Recept p. skynim. - Levitý p. K.	30	-	41 04	(- 1100)
35	22.	Provinc	63	60	29 19	34 41
36	23.	Provinc	34	05	35 06	1 99
	24.	Kocemni den				
	25.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	391	05	142 25	248 80
	26.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	356	40	78 42	277 98
	28.	Činap, Lap, Saura	610	50	114 62	495 88
32	32.	Provinc	140	50	85 91	84 59
38	28.	Mikuláš - Škudly Lechlic	155	55	70 19	85 36
39	29.	Romeo a Julie	115	35	52 45	62 90
	30.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	320	80	164 55	156 25
40	31.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě	98	45	102 59	(- 470)
			2781	85	3050	76 4740 27
				15 18		
	2.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	9.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	14.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	19.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	30.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	10.	I. Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	12.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				
	35.	Škudly Lechlic I. - Tak je to v tomto světě				

Cash book of the Provisional Theatre, December 1870 / Pokladní kniha Prozatímního divadla, prosinec 1870
National Archive, collection of the National Theatre Archive, shelf mark D 138/10 / Národní archiv, fond Archiv Národního divadla, sign. D 138/10

Of the total number of operatic performances, foreign works represented 82.3%, Smetana 7.5%, and other Czech operas 10.2%. In terms of the number of performances, however, mainly thanks to *Prodaná nevěsta*, Smetana was the second-most performed composer after Offenbach, followed by other composers. Of course, many foreign works were already being played at the Czech theatre before Smetana's operas arrived on the scene. Most of them still remained part of the repertoire after 1866, and more new and old titles were continually added with varying frequencies of performance.⁴⁸ The numbers of operetta performances were high, but with some exceptions, operettas tended to live shorter, usually more intense lives, while some disappeared after just a few performances. The opera with the greatest number of performances was Gounod's

48) The following overview of the most frequently performed foreign composers (+ Smetana for comparison) first gives the total number of titles performed (1862–1883), then the number of their performances, with the number after the slash deducting the performances given between 1863 and August 1866, i.e. before Smetana's arrival. 1. Offenbach 18: 410/368; 2. Smetana 8: 264/250; 3. Verdi 6: 262/220; 4. Suppé 8: 192/187; 5. Lecocq 11: 187; 6. Meyerbeer 5: 183/153; 7. Gounod 3: 170; 8. Donizetti 9: 161/113; 9. Auber 10: 157/127; 10. Rossini 5: 147/112; 11. Mozart 4: 107/91; 12. Strauss 5: 91; Zajc 7: 84; 14. Flotow 2: 82/68; 15. Halévy 3: 69/ 46; 16. Adam 6: 55/53; 17. Gluck, Bellini 3: 44/19; 18. Nicolai 1: 43/36; 19. Ricci 1: 39; 20. Lortzing 3: 31/19. For the most part, the operas with the highest numbers of performances persisted in the repertoire (sometimes with brief interruptions) from their premieres until 1883.

Faust (122), introduced by Smetana in 1867, followed by *Prodaná nevěsta* 116/114 and Verdi's *Il trovatore* 115/87.⁴⁹

The content of the Czech theatre's repertoire, the frequency of performances of individual works, and the financial earnings from performances were influenced significantly by the financial circumstances of operations. This was true both when Smetana was chief conductor and after his departure. The capital for the theatre's operations consisted of the shares of individual members of the cooperative, subsidies from the Bohemian Provincial Council, and revenue from ticket sales, but those resources were not sufficient to cover operating costs, so the theatre was permanently running a deficit, which members of the cooperatives usually paid for from their own private resources to keep the theatre alive.⁵⁰ The capacity of the Provisional Theatre (1,200 seats) was relatively small, and the unfavourable climate made it almost impossible to give performances there during the summer. Until their own large summer stage was built in 1876 (the New Czech Theatre), the cooperatives had to lease the New Town Theatre, and in the summer there were also performances at the Summer Theatre (arena) on the ramparts (1869–1875) and after that at the National Arena (1876–1880).⁵¹ It was not until 1878 that the theatre earned a profit thanks to austerity measures imposed by the executive director Jan Nepomuk Maýr.⁵²

In order for the repertoire to satisfy the tastes of the widest possible circles of the Czech public, thereby ensuring sufficient attendance and ticket sales, the selection of authors and genres had to be varied. For this reason, it was necessary to have a wide variety of works in the repertoire and to present a relatively high number of new productions each season (usually between 10 and 20). After successful premieres, there would usually be several repeat performances during the first year, but after that the frequency of performances declined sharply, with breaks of several months between individual performances being common; because of higher attendance, operettas were mostly performed seasonally at the summer stages. Some works often dropped out of the repertory after just two or three repeat performances, while others returned after a break of several years, either in their original production or in a new one. The content of the repertoire, attendance, and ticket

49) Following those two operas at a distance are: Offenbach: *La Princesse de Trébizonde* 87; Meyerbeer: *Les Huguenots* 78/63; Offenbach: *Les Brigands* 77; Auber: *La Muette de Portici* 75/55; Offenbach: *Orphée aux enfers* 65/45; Rossini: *Il barbiere di Siviglia* 61/42, *Guillaume Tell* 57; Meyerbeer: *Robert le diable* 54/46; Donizetti: *Lucia di Lammermoor* 54/38; Weber: *Der Freischütz* 50/33; Verdi: *La traviata* 48; Lecocq: *Giroflé-Girofla* 47; Gounod: *Roméo et Juliette* 46; Smetana: *Hubička* 46; Flotow: *Martha oder Der Markt zu Richmond* 46/41; Halévy: *La Juive* 46/32.

50) See the letter from Robert Nittinger to Smetana dated 19 July 1878 (KBS III, pp. 418–419): “[...] since 1866, and that's 12 years now, the various cooperatives have sacrificed more than 200,000 gulden to the theatre. This is known to you, honoured sir, and to every one of us. Also, attendance at the theatre is not growing at a rate that would be desirable. [...] Savings are therefore necessary if our theatre is to be maintained. After all, we are still struggling for its existence.”

51) The more spacious New Town Theatre and New Czech Theatre each had a similar capacity for ca. 3,000 audience members, so the earnings from their operations were often higher than at the Provisional Theatre according to the cash book. The arena on the ramparts and the National Arena each had seating for ca. 1,200 audience members, but they did not have roofs, so their operations depended on the weather.

52) See KADLEC, op. cit. in footnote no. 11, p. 115.

sales also influenced guest appearances, especially in the cases of foreign guests and benefit performances for ensemble members. The revenue from individual performances varied widely, so according to the cash book, even popular titles sometimes brought in hundreds of gulden, but other times just a few dozen. The revenue from Smetana's operas also varied in this way, and their earnings were by no means very different from the rest of the repertoire. The earnings from works by other Czech composers varied within a comparable range.

Smetana was faced with the everyday realities of theatrical operations throughout his period as chief conductor (1866–1874). Although he could influence the content of the repertoire, none of his operas other than *Prodaná nevěsta* were in the repertoire constantly, and the numbers of performances of them were approximately the same after his departure. One wonders whether more frequent performing of his operas really would “fill the house” and bring large profits to the theatre as Smetana believed, or whether, to the contrary, frequent repetition of them would have led to declining interest.⁵³ Some of his operas were played less often because they were of lesser interest and popularity with the public,⁵⁴ and during certain periods their absence was also influenced by the condition the opera ensemble was in, with appropriate singers lacking sometimes for the casting of certain roles.⁵⁵ The causes for Smetana's sometimes very harsh invective directed at the theatre's management tended to be rather subjective. He wrote especially bitterly in 1877–1878, when he was in a difficult financial situation. Upon taking over management of the theatre (1 May 1877), the united cooperative suspended his pay from May until October 1877 pending discussion and approval of his existing position with the theatre. In connection with austerity measures, there were also attempts to cut back on his financial entitlements from new operas.⁵⁶ Smetana, being convinced of his meritorious service to Czech music and of the exceptionalness of his works, but also being removed from the theatre's operational and financial realities while also suffering from worries over his livelihood, saw ill intent behind these matters, reacted impulsively while in a state of anger, and projected into his reactions his inveterate animosity towards the executive director Maýr, so his remarks were not always entirely objective.⁵⁷ Despite some attempts to save money in his case as well,

53) Cf. the letter from Robert Nittinger to Smetana dated 19 July 1878 (KBS III, p. 419): “It cannot, however, be denied that however beautiful an opera may be, the older it gets and the more often it is played, it can no longer be performed as often with the same success as when it still made the impression of something new.”

54) Ibid: “We lack a tenor good enough for ‘The Brandenburghers’, and ‘Dalibor’, as you yourself know, did not gain the popularity with our public that it deserved.”

55) For example, *Braniboři* returned to the repertoire in 1877 and 1880 only during guest appearances by the tenor Arnošt Grund, the first performer of the role of Jíra; there was also a lack of a performer who could give the role of Dalibor a strong performance; for a long time, the theatre had no understudy for the roles of Mařenka and Vendulka, and during longer periods when Marie Sittová was ill, *Prodaná nevěsta* and *Hubička* could not be played; *Tajemství* could not be played for nearly a year (1880/1881) because of the absence of a second bass singer (see the letter from Robert Nittinger to Smetana dated 16 Sept. 1881, S 217/1013).

56) See the disputes with the director Wirsing over *Hubička* already in 1876, the premature adding of *Hubička* to the list of operas played without payment of royalties in 1877, and the dispute over royalties for *Tajemství* (1878).

57) See the letter from Smetana to Robert Nittinger dated 16 July 1878 (KBS III, p. 416): “Behind the whole proposal that I should not be given more than one benefit performance for the opera *Tajemství* [...], I see

the cooperatives gave him privileged treatment, given the financial means at their disposal. Being paid just royalties dependent on many operational factors would not necessarily have guaranteed him a similarly stable annual income.⁵⁸

All of the theatre's cooperatives were undoubtedly aware of the facts that Smetana's operas constituted an important part of the repertoire and that the income from them was beneficial for the Czech theatre's finances, despite the circumstance that only some of them caught on more permanently. This was also certainly one of the reasons why he was provided with financial support the entire time despite the theatre's unsatisfactory monetary situation, enabling him to continue composing, why his salary was not affected by any austerity measures, and why the cooperatives ultimately always yielded to his demands. At least with certain members of the cooperative, the principle of human solidarity with his difficult situation may have played a certain role, along with true respect for Smetana's past work and achievements, which had begun to be appreciated publicly to a greater extent from the latter half of the 1870s. With the transition to the National Theatre, where the theatre's revenue was several times greater, Smetana's annual salary was immediately increased to 1,500 gulden.⁵⁹ At the National Theatre, all his operas caught on in the repertoire, but only gradually and with varying frequencies of performances. Only *Prodaná nevěsta*, *Hubička*, and *Libuše* were played continually, as previously neglected *Dalibor* would be after its successful rehabilitation in 1886. Until the beginning of the 20th century, the other operas would still disappear for several years at a time between individual productions, and some of them were also given small numbers of performances, just as had been the case during the earlier Provisional Theatre era, which still seems to have had a latent effect on their future life at the theatre. The standing of Smetana's operas did not begin to change more substantially until the era of Karel Kovařovic gave them new productions in rapid succession soon after he took the helm of the opera company (1900), and in an effort to make them permanent, core

the director, who is showing his thriftiness everywhere other than on himself, and who has now also gone after the composers. It is easy to laugh at him, earning several thousand a year. But I have truly no idea what he does to merit those thousands. Just let that deaf man Smetana be satisfied with the trifle that is left for him. Absolutely not, gentlemen! I am grateful to you for the salary you pay to sustain me, which I have always wanted to regard as a reward from the nation; but in return I give my five operas free of charge for performing, and I likewise value them highly, so we're even. [...] The beautiful sheen of some kind of 'reward from the nation' for service to the nation's music has worn off."

58) Cf. the letter from Robert Nittinger to Smetana dated 19 July 1878 (KBS III, pp. 418–419): "Of course, being far away in your rural retreat, you are not sufficiently aware of the present situation at the theatre, so I do not hold your letter against you, but there are others who would not look at it with the same detachment as I do. [...] It is, however, unjust to accuse the cooperative of wanting to get a 'bargain' from you, as you call it in your letter. [...] It was the cooperative's belief that by providing you with a permanent annual salary of 1,200 gulden (no one claimed that it was a gift, and it is not anyone's fault taxes and so forth are deducted from it), it would relieve you of your chief worry about making a living, and this was done with the modest resources that I have a hand. [...] Gossip of the kind that he [i.e. Maýr] might be making several thousand for managing the theatre is off the mark. No one applied who would have wanted less money and would have led the theatre better, and Maýr also is not a director without limitations."

59) On 11 Sept. 1883, the executive director of the National Theatre František Adolf Šubert informed Smetana about this change, which took effect from 1 Oct. 1883 (S 217/2322).

repertoire at the National Theatre, he kept on performing them despite the still wavering interest of the public and their often poor financial performance.⁶⁰

The table shows the total numbers of performances of Smetana's operas for individual years, the amounts of money he received (royalties + benefit performances), and also the theatre's revenue, although those figures do not include revenue from subscriptions, and in view of the nature of the records in the cash book (see footnote no. 7), they are therefore really useful only for orientation. Besides the period of the Provisional Theatre (1866–1883), which is further divided into the period of Smetana's activity there (1866–1874) and the period after his departure (1875–1883), for the sake of completeness, the overview also includes the National Theatre until Smetana's death (12 May 1884).

The table has been made by summarising data from the detailed chronological overviews of performances broken down for the individual operas on the basis of the sources. They also contain Smetana's earnings from each performance both according to the diary and according to his list, as well as according to other sources in cases where they exist, and according to the cash book of the theatre's revenue (both gross and net if possible) and other specific information, if any. These overviews were also the departure point for formulation of this study, the scope of which does not allow them to be printed here.

Address: Olga Mojžíšová, Muzeum Bedřicha Smetany, Novotného lávka 1, 110 00 Praha 1,
Czech Republic
E-mail: olga.mojzisova@nm.cz

⁶⁰) 1900: *Dalibor*, 1901: *Tajemství*, 1902: *Dvě vdovy*, *Hubička*, *Libuše*, 1903: *Braniboři v Čechách*, 1904: *Čertova stěna*. The production of *Prodaná nevěsta* was carried over from an earlier era. For more details, see NĚMEČEK, Jan: *Opera Národního divadla v období Karla Kovařovice 1900–1920. Vol. I. 1900–1912*, Divadelní ústav – Český hudební fond, Praha 1968, p. 101n. Concerning the repertoire of the National Theatre, see footnote no. 42.

Year / Rok	The Brandenburgers in Bohemia / Braniboři v Čechách			The Bartered Bride / Prodaná nevěsta			Dalibor			Libuše		
	P	T	PD	P	T	PD	P	T	PD	P	T	PD
1866	14	472,8	203,98	7	236,16	385,61						
1867	3	127,44	461,56	5	158,56	794,45						
1868	0	0	0	4	68,12	393,58	8	414,77	1625,69			
1869	3	256,44	628,71	8	307,12	2388,85	0	0	0			
1870	1	27,64	187,7	8	225,3	1417,61	3	198,87	349,11			
1871	0	0	0	7	303,36	2554,12	2	14,97	43,01			
1872	0	0	0	4	162,01	1442,87	0	0	0			
1873	0	0	0	4	516,17	1451,72	0	0	0			
1874	0	0	0	3	65,83	427,72	0	0	0			
PD 1866–74	21	884,32	1481,95	50	2042,6	11256,53	13	628,61	2017,81			
1875	0	0	0	6	0	1299,79	0	0	0			
1876	0	0	0	7	0	1592,2	0	0	0			
1877	2	0	735,5	6	0	1531	0	0	0			
1878	0	0	0	5	0	3076,19	0	0	0			
1879	0	0	0	4	0	1471,95	3	0	674,79			
1880	4	0	1257,18	11	0	4211,85	0	0	0			
1881	0	0	0	7	0	2224,24	0	0	0	8	820	12521,36
1882	0	0	0	10	606	4125,47	0	0	0	3	160	2207,1
1883	0	0	0	10	0	5475,91	0	0	0	0	0	0
PD 1875–83	6	0	1992,68	66	606	25008,6	3	0	674,79	11	980	14728,46
PD 1866–83	27	884,32	3474,63	116	2648,6	36265,13	16	628,61	2692,6	11	980	14728,46
ND 1883	0	0	0	5	0	6614,1	0	0	0	3	300	8550,5
ND 1884	0	0	0	7	0	7615,4	0	0	0	1	100	1383,6
ND 1883–84	0	0	0	12	0	14229,5	0	0	0	4	400	9934,1
Total / Celkem 1866–1884	27	884,32	3474,63	128	2648,6	50494,63	16	628,61	2692,6	15	1380	24662,56

P – Number of performances / Počet představení

T – Royalties / Tantiémy

PD – Provisional Theatre (box office receipts) / Prozatímní divadlo / (tržby pokladny)

The Frequency of Performances of Smetana's Operas at the Provisional Theatre

The Two Widows / Dvě vdovy			The Kiss / Hubička			The Secret / Tajemství			The Devil's Well / Čertova stěna			All operas per year / Všechny opery za rok			
P	T	PD	P	T	PD	P	T	PD	P	T	PD	P	T	PD	
												21	708,96	589,59	
												8	286	1256,01	
												12	482,89	2019,54	
												11	563,56	3017,56	
												12	451,81	1954,42	
												9	318,33	2597,13	
												4	162,01	1442,87	
												4	516,17	1451,72	
	7	615,67	2551,18									10	681,5	2978,9	
	7	615,67	2551,18									91	4171,23	17307,47	
	0	0	0									6	0	1299,79	
	0	0	0	11	799,08	5643,5						18	799,08	7235,7	
	0	0	0	11	331,09	3001,5						19	331,09	5268	
	6	0	1481,73	3	0	851,2	10	797,76	5076,49			24	797,76	10485,61	
	0	0	0	2	0	933,55	4	105,2	1363,73			13	105,2	4444,02	
	2	0	349,64	6	0	2778,51	3	39,53	366,08			26	39,53	8963,26	
	2	0	333,62	6	0	1791,4	3	44,57	445,79			26	864,57	17316,41	
	2	0	506,04	1	0	172,35	1	18,36	183,6	5	540,3	3203,89	22	1324,66	10398,45
	0	0	0	6	0	1247,05	3	0	542,15	0	0	0	19	0	7265,11
	12	0	2671,03	46		16419,06	24	1005,42	7977,84	5	540,3	3203,89	173	4261,89	72676,35
	19	615,67	5222,21	46	1130,2	16419,06	24	1005,42	7977,84	5	540,3	3203,89	264	8465,97	89983,92
	0	0	0	1	0	816	0	0	0	0	0	0	9	300	15980,6
	1	0	650,1	1	0	794,75	0	0	0	0	0	0	10	100	10443,85
	1	0	650,1	2	0	1610,75	0	0	0	0	0	0	19	400	26424,45
	20	615,67	5872,31	48	1130,2	18029,81	24	1005,42	7977,84	5	540,3	3203,89	283	8865,97	116408,4

„... své skladby drobet víše cením, než ředitelstvo divadelní to činí...“ Frekvence uvádění a finanční zhodnocení Smetanových oper v Prozatímním divadle

Olga Mojžíšová

„Řekl jsem, že si taxiruju své skladby více, než ředitelstvo, a protož tvrdím, že moje skladby tu gáží, kterou já obdržím, také vynášejí. Vlastně vynášeli by do roka desateronasobně, kdyby pan ředitel je jen dával; ale ač dělají kassu, přece ležejí větším dílem v archivu ve prachu.“ To napsal Bedřich Smetana 16. července 1878¹ v odpovědi na dopis, v němž mu JUDr. Robert Nittinger jménem divadelní správy sděluje, že za uvedení jeho nové opery *Tajemství* nebude dostávat tantiémy z jednotlivých představení, ale bude mu poskytnuta pouze benefice.² Důvodem byla snaha tehdejšího vedení českého divadla snižovat úspornými opatřeními deficit, s nímž se první samostatná česká scéna dlouhodobě potýkala. Smetana byl přesvědčen, že jeho opery představují zdroj značných příjmů, ale divadlo toho náležitě nevyužívá: „Byl jsem si toho velmi dobře povědom, že moje skladby kasse divadelní do roka tolik vynášejí, a kdyby se všech 5 oper pilněji dávalo, že by tolik vynášeti musely, že by tím úplně oných 1200 zl, které co sustentační gáží slavné družstvo mně dává, nejen nahraženo a kryto byti muselo, ale i veliký přebytek se vyskytnuti musel. [...] Jsemť si jist, že moje nová opera, vzdor

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/22.II.b, 00023272).

1) Viz MOJŽÍŠOVÁ, Olga – POSPÍŠIL, Milan et al.: *Bedřich Smetana. Korespondence / Correspondence III 1875–1879*, Národní muzeum – KLP, Praha 2023 (dále jen KBS III), s. 415–416.

2) Robert Nittinger Smetanovi 13. 7. 1878 (KBS III, s. 413–414).

*těm podmínkám: I benefici a tantiemy, – bude divadlu dělat domy, a stane se výnosným div[adelní] kasse, tak že o nějaké strátě ani řeč nemůže být.*³

Vznik Smetanových oper, jejich vstup na scénu i celá první etapa jejich divadelního života byly těsně svázány s Prozatímním divadlem, v letech 1862–1883 první a jedinou stálou českou profesionální scénou. Dohady o podmínkách provozování a honorování jeho oper se ve skladatelově korespondenci objevují v různé intenzitě od 2. poloviny sedmdesátých let, tj. po Smetanově ohluchnutí, v jehož důsledku rezignoval na funkci prvního kapelníka české opery, stáhl se z veřejného života a do konce života žil a tvořil v ústraní venkova. Prostřednictvím svých děl však zůstal s divadlem umělecky a ekonomicky nadále pevně spojen. V úvodu zmíněné Smetanovy stížnosti na nedostatečné uvádění jeho oper a spory o jejich honorování proto vybízí k otázce, jaké postavení jeho opery v kontextu operního repertoáru Prozatímního divadla zaujímaly z hlediska četnosti jejich provozování, jaký finanční efekt skladateli a divadlu přinášely a do jaké míry byly Smetanovy někdy velmi ostré invektivy přiměřené. Odpověď mohou poskytnout dochované prameny. V letech 1866–1882 si Smetana poměrně pečlivě evidoval jednotlivá představení svých oper a příjmy z nich v denících.⁴ Z několika konkrétních představení se dochovaly také kvitance na tantiemy a denní pokladní výkazy příjmů a výdajů.⁵ Zřejmě na základě deníkových záznamů a těchto pokladních výkazů si Smetana vedl ještě samostatnou statistiku představení svých oper včetně obdržených tantiém a benefičních výnosů.⁶ Řadu informací poskytuje rovněž Smetanova korespondence. K dispozici je také tzv. pokladní kniha českého divadla. Rukopis obsahuje měsíční soupisy všech operních a činoherních představení od 1. listopadu 1866 do 31. října 1885 a jejich denní pokladní tržby. U každého představení je zde ve většině roků uveden hrubý příjem, výdaje a čistý příjem. Od března 1876 se však struktura záznamů několikrát změnila a nejsou již tak přehledné a srozumitelné.⁷ Přesto dávají alespoň orientační představu o příjmech divadelní

3) Smetana Robertu Nittingerovi 21. 7. 1878 (KBS III, s. 421–422).

4) Jedná se o tištěné domácí kalendáře vydávané různými nakladateli pro jednotlivé roky, v nichž si Smetana každý měsíc mj. zaznamenával své příjmy a výdaje, tedy i finanční výnosy z jednotlivých představení svých oper (S 217/1106–1114, 1116–1123). Pokud není uvedeno jinak, odkazuje se na prameny ze sbírek Národního muzea – Českého muzea hudby – Muzea Bedřicha Smetany, zejména z fondu Bedřicha Smetana (S 217). Další odkazy budou proto v těchto případech uvádět už jen příslušná inventární nebo jiná evidenční čísla.

5) S 217/47–54, 56–59, j. př. 5/2002.

6) S 217/1148. Jednotlivá představení jsou tu důsledně opatřena pořadovými čísly a jsou k nim občas kromě financí připojeny i další informace. Studie pracuje primárně s deníkovými údaji, které se s tímto soupisem většinou shodují. V případě jejich absence či nesrovnalostí zohledňuje údaje ze soupisu nebo z dalších zdrojů. Někdy jsou mezi záznamy v denících a v soupise dílčí nejasnosti – např. u výše tantiém z benefičních představení některých sólistů Smetana jako svůj příjem v deníku občas výslovně zaznamenává pouze polovinu z 10% tantiemy, ale v soupise uvádí celou částku; ta je někdy uvedena shodně v obou pramenech. Nelze doložit, zda tomu tak skutečně v konkrétních případech bylo, nebo celé částky uvedl omylem. Tyto občasné nesrovnalosti sice relativizují přesnost výsledných finančních obnosů, avšak nezkrslují je nijak zásadně.

7) *Seznam a kasovní výnosy představení v Kr. č. Zem. a Nár. divadle 1. XI. 1866–31. X. 1885*, Národní archiv, fond Archiv Národního divadla (dále jen NA-ND), sign. D 138/10. Zhruba od poloviny 1871 již není zcela zřejmé, zda do výdajů byly započítávány benefice, od dubna 1876 do února 1878 je zapsán jen hrubý příjem, od poloviny února 1878 opět všechny tři údaje, od května evidentně bez benefice, a od dubna 1879 je uváděn hrubý příjem a denní výdaje a čistý příjem pouze u benefic. Výši čistého příjmu divadla tak lze odvodit jen odečtením denních výdajů od hrubého příjmu, v období 1876–1878 je k dispozici pouze hrubý příjem.

pokladny z každého představení včetně Smetanových oper a ve výsledku i o příjmech v jednotlivých měsících a letech (nezahrnují však výnosy z předplatného). Kromě těchto pramenů byly využívány také dva novější soupisy repertoáru Prozatímního divadla.⁸

Bedřich Smetana a jeho opery v Prozatímním divadle⁹

Bedřich Smetana – skladatel vstoupil na scénu Prozatímního divadla, tj. Královského zemského českého divadla, 5. ledna 1866 úspěšnou premiérou své prvotiny *Braniboři v Čechách* a 30. května téhož roku následovala premiéra *Prodané nevěsty*. Provoz divadla pak přerušila prusko-rakouská válka a po jeho obnovení se divadelní poměry zásadně změnily. Namísto dosavadních německých ředitelů, kteří české divadlo řídili od zahájení provozu v listopadu 1862,¹⁰ převzalo v září 1866 správu divadla družstvo složené z vlastenecky smýšlejících zámožných českých podnikatelů.¹¹ S nástupem družstva se změnilo také vedení činoherního i operního souboru a prestižní pozici prvního kapelníka české opery získal Bedřich Smetana. Jeho plat byl nejprve 1200, od následujícího roku 1500 a od roku 1873 2000 zlatých. Jako člen souboru měl nárok na jednu benefici ročně a z představení svých oper pobíral 10% tantiémy jako jiní skladatelé. Když na podzim 1874 ohluchl a musel své místo opustit, zůstal bez stálého příjmu. Družstvo jej od roku 1875 angažovalo jako skladatele za roční plat 1200 zlatých. Byl to příjem srovnatelný s platy většiny členů operního souboru a Smetanovi přinesl základní existenční stabilitu.¹² Za to přenechal divadlu k bezplatnému provozování své dosavadní opery (*Braniboři v Čechách*, *Prodaná nevěsta*, *Dalibor*, *Dvě vdovy*). U nových oper si vyjednal tantiémy 10 % z brutta a nárok na benefici. Když dodal další operu, byla ta předchozí

8) SMACZNY, Jan: *Daily repertoire of the Provisional Theatre Opera in Prague. Chronological List*, Miscellanea musicologica, sv. 34, Praha 1994, s. 9–139 (dále SMACZNY); ŠTĚPÁN, Václav – TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta: *Prozatímní divadlo 1862–1883*, 2 sv., Academia – Národní divadlo, Praha 2006 (dále ŠTĚPÁN – TRÁVNÍČKOVÁ). Smaczneho práce podává soupis denního operního repertoáru a sumarizace celkových počtů představení jednotlivých oper; druhý titul přináší kompletní, v řadě aspektů propracovanější a přesnější přehled veškerého repertoáru Prozatímního divadla. Ze soupisů vycházely především výpočty a statistiky v subkapitole Smetanovy opery a repertoár Prozatímního divadla (viz též pozn. 43), v případě Smetanových oper byly využity k ověření údajů z pramenných zdrojů a až na menší množství drobných nesrovnalostí potvrdily jejich správnost.

9) Přehled provozování a finančního zhodnocení Smetanových oper za jeho života (1866–květen 1884), viz tabulka na s. 24–25.

10) První byl Franz Thomé, který řídil i Stavovské divadlo, na jaře 1864 jej vystřídal zámožný obchodník Franz Liegert a od září 1865 do srpna 1866 se opět vrátil Thomé. Rezignovali vždy kvůli finančním problémům.

11) Vznik družstva inicioval tehdejší intendant českého divadla František Ladislav Rieger poté, co se do konkurzu na ředitele nikdo nepřihlásil. Za Smetanova života se ve vedení českého divadla vystříдалo pět družstev. První družstvo spravovalo divadlo v letech 1866–1870, novou smlouvu obdrželo i pro období 1870–1876, kdy bylo vzhledem k většímu počtu členů a na rozlišení od předchozí periody nazýváno „rozmnnožené“. Následovalo tzv. mladočeské družstvo (1876–1877), jehož vznik byl důsledkem rostoucích politických neshod mezi staročechy a mladočechy, kteří si založili vlastní politickou stranu. Kvůli finančním problémům se však nakonec muselo spojit s předchozím družstvem a s tzv. družstvem Národní arény. Takto vytvořené třetí, tzv. „spojené“ družstvo řídilo divadlo v letech 1877–1880. S ohledem na nové finanční závazky související s blížícím se otevřením Národního divadla předčasně ukončilo svou činnost a přenechalo správu divadla nově ustavenému Družstvu Národního divadla (1880–1888). Podrobně viz KADLEC, Karel: *Družstvo Král. českého zemského a Národního divadla. Příspěvky k dějinám českého divadla*, Družstvo Národního divadla v Praze, Praha 1896 (dále KADLEC).

12) Smetanovy požadavky na plat 1500 zlatých nebo alespoň 1200 zlatých čistého příjmu družstvo neakceptovalo.

zařazena mezi bezplatně provozované. Pouze za *Libuši*, která měla být hrána až při otevření Národního divadla a dále jen při zvláštních příležitostech, měl pokaždé obdržet tantiémy.¹³ Tantiémy a výnosy z benefic tvořily vždy součást Smetanových příjmů, ale po ohluchnutí, kdy mu nejen výrazně klesl plat, ale přišel i o peníze z pedagogické činnosti, představovaly spolu s honoráři za vydávání skladeb ještě významnější finanční zdroj. Jejich výši však ovlivňovala řada vnějších okolností. Do roku 1874, kdy ještě pobíral tantiémy ze všech oper, záleželo na tom, kolik jich bylo aktuálně na repertoáru. Dále záleželo na četnosti představení. Významným faktorem byla návštěvnost, tedy i to, zda se hrálo v Prozatímním divadle nebo v letních měsících v kapacitně větším Novoměstském a od roku 1876 Novém českém divadle. Méně výnosná byla představení v abonmá, protože předplatné se do příjmů pro výpočet tantiém nezahrnovalo. Z těchto důvodů výše tantiém někdy i velmi výrazně kolísala.

Braniboři v Čechách měli premiéru 5. ledna 1866, tedy ještě za ředitele Franze Thomého, za něhož se do poloviny června uskutečnilo jedenáct repríz. Pro mimořádný úspěch Thomé dokonce změnil původní finanční podmínky (výnos z prvních tří představení řediteli, čtvrté představení Smetanova benefice, z ostatních 10% tantiémy) ve Smetanův prospěch: „*Hned na to druhé představení ještě skorem větší úspěch tak že mi Thomé dal již třetí představení za benefici, ačkoliv dle úmluvi patřilo ještě jemu, a z ostatních všech představení nechal mně již dávat tantiémy.*“¹⁴ *Braniboři* tak Smetanovi za první půlrok vydělali celkem 435,17 zlatých.¹⁵ Po svém nástupu do divadla Smetana operu nastudoval znovu a v nových kostýmech (28. 11. 1866), jenže pouhých pět představení (do 8. 12. 1867) již na předchozí ohlas nenavázalo. Naposledy operu uvedl ke své benefici 26. listopadu 1869, ale čtvrté představení 30. ledna 1870 bylo za jeho kapelnictví poslední. Těchto dalších devět představení včetně dvou benefic Smetanovi vyneslo 449,15 zlatých. Do svého odchodu z divadla tak za *Branibory* získal celkem 884,32 zlatých. Opera se na repertoár vrátila ještě ve dvou nastudováních Adolfa Čecha v letech 1877 a 1880, kdy už patřila mezi bezplatně provozované. V roce 1877 to však byla jen dvě představení, v nichž hostoval první představitel Jíry Arnošt Grund a v roce 1880 se s hostujícími tenory Carlo Ravertou a Arnoštem Grundem v roli Jíry hrála pouze 4×. Celkem se tak za Smetanova života *Braniboři* dočkali dvaceti sedmi představení.

Opačný osud měla *Prodaná nevěsta*. Do Prozatímního divadla vstoupila dvěma představeními také ještě za ředitele Thomého. V souvislosti s blížící se válkou ale neměla takovou návštěvnost a úspěch jako *Braniboři*. Thomému tak nepřinesla očekávaný zisk, a proto požádal Smetanu o zrušení jejich původní, pro skladatele velkorysé dohody.¹⁶ Za obě představení

13) Tento stav byl smluvně kodifikován až v prosinci 1878 se zpětnou platností od 1. 11. 1877 (koncept smlouvy viz S 217/38, čistopis návrhu smlouvy viz NA-ND, sign. D 161/XXIII/4), do té doby probíhala veškerá ujednání pouze ústně a korespondenční formou. V souvislosti s přípravou smlouvy byla mezi bezplatně provozované opery předčasně zařazena také *Hubička*. Více ke Smetanovým jednáním s divadelními družstvy viz KBS III, s. *14–*18.

14) Smetanův deník 1862–1875, fol. 7^r (S 217/1099).

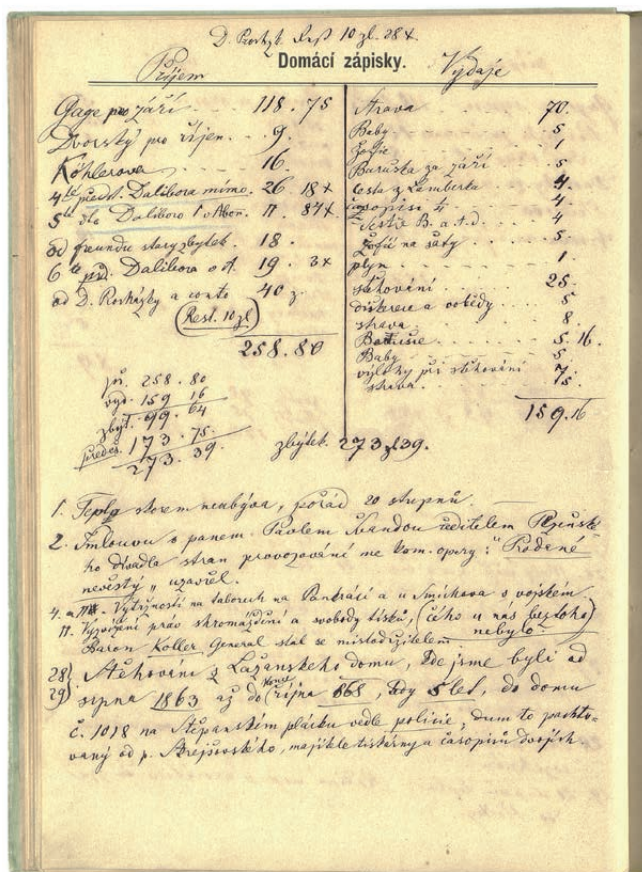
15) Mimoto Smetana obdržel ještě první cenu 600 zlatých v soutěži o nejlepší českou operu, vypsané 1861 hrabětem Janem Harrachem, do níž své dílo zadal již v roce 1863.

16) Viz Deník 1862–1875, fol. 7^v: „Neobyčejný tento úspěch méj opery [*Braniboři v Čechách*, pozn. aut.] přiměl Thomea k tomu, že si hned zamluvil ‚Prodanou nevěstu‘, a sice pro Novoměstské divadlo na květen, s podmínkami jinými, totiž za každé představení v cyklu prvních 6 za sebou po 100 zl. za další představení po 30 zl.

a Smetanovi vynesla 2648,63 zlatých.¹⁹ Symbolicky také 14. dubna 1883 ukončila jeho provoz.

Vstup třetí Smetanovy opery *Dalibor* na scénu provázely mimořádně slavnostní okolnosti. Premiéra 16. května 1868 byla součástí oslav položení základního kamene Národního divadla²⁰ a předcházela jí tentokrát ještě zpoplatněná veřejná generální zkouška. První repríza (29. 5.) byla Smetanovou beneficí a při představení 21. června na počest rakouského císaře²¹ bylo uvedeno první jednání z *Dalibora* spolu s druhými akty z Bendlovy *Lejly* a Šeborovy *Drahomíry*. V prvním roce se opera hrála ještě 4x. V pěti představeních se vrátila v letech 1870–1871, kdy ji Smetana v poněkud přepracované podobě znovu nastudoval ke své benefici 2. prosince 1870. Naposledy zazněla 3x až v roce 1879, kdy její nové nastudování inicioval Spolek českých žurnalistů.²² *Dalibor* se tak dočkal pouhých šestnácti představení²³ a Smetanovi vydělal celkem 628,61 zlatých.

Premiéra páté opery *Dvě vdovy* 27. března 1874 byla poslední, kterou skladatel ještě sám nastudoval a řídil. Tentokrát byly Smetanovi honoráře vypláceny podle smlouvy uzavřené

Diary entry from October 1868 / Deníkové záznamy z října 1868
NM-ČMH-MBS S 217/1108

19) V deníku 1882 (S 217/1123) si Smetana zapsal příjem ze 100. představení 606 zl., v soupise má 611 zl.
20) Třídenní oslavy probíhaly 15.–17. 5. 1868, podrobný program viz Národní listy, roč. 8, č. 135, 16. 5. 1868, s. [4]. Výtěžek ze slavnostní premiéry byl věnován Národnímu divadlu (pokladní kniha), vstupné bylo podle Smetanova soupisu dvojitě.
21) Císař František Josef I. v Praze týž den slavnostně otevřel nový, po něm pojmenovaný řetězový most pod Letnou (dnes zde stojí Štefáníkův most).
22) Viz –ý [NOVOTNÝ, Václav Juda]: *Feuilleton. „Dalibor.“*, Národní listy, roč. 19, č. 235, 2. 10. 1879, s. [1]; tamtéž, č. 239, 7. 10. 1879, s. [3].
23) *Dalibor*, svým charakterem odlišný od předchozích Smetanových oper, nenaplnil obvyklé představy o velké tragické opeře. Vzbudil tak malý zájem publika a rozpačitý ohlas kritiky poukazující mj. na jeho novátorství a blízkost Wagnerovým principům.

1. března 1874 mezi divadelním družstvem a Jednotou dramatických spisovatelů a skladatelů českých, která v otázce provozovacího práva upravovala poměr dramatických autorů k českému divadlu.²⁴ Premiéra byla zároveň Smetanovou beneficií a podle zmíněné smlouvy obdržel za třetí a páté představení po 100 zlatých a za ta zbývající 10% tantiémy z brutta, celkem 615,67 zlatých. *Dvě vdovy* se dočkaly pouze sedmi představení v roce 1874 a na repertoár se vrátily až 15. března 1878 v přepracované a rozšířené verzi, která už se ale zařadila mezi bezplatně provozované opery.²⁵ V roce 1878 měly *Dvě vdovy* šest představení a po roční pauze se od roku 1880 na repertoáru sice sporadicky, ale průběžně držely. Celkem se však v Prozatímním divadle hrály pouze 19×.

Zcela jiné okolnosti provázely následující Smetanovu operu *Hubička*. Tehdejší ředitel Rudolf Wirsing, pověřený divadelním družstvem dojednat podmínky jejího provozování, Smetanovi nabídl „[...] von jeder Aufführung zehn Percent der Brutto-Einnahme exclusive des Abonnements für so lange das gegenwärtige Consortium im Besitze der Concession ist.“²⁶ Nehodlal respektovat podmínky smlouvy s Jednotou dramatických spisovatelů a skladatelů, přestože ji stávající mladočeské družstvo od Velikonoc 1876 prodloužilo na neurčito, a netýkalo se to jen Smetany.²⁷ Za těchto okolností Smetana podmínil přenechání své opery divadlu požadavkem na 10% tantiémy a beneficii.²⁸ Jeho požadavky ředitel Wirsing akceptoval.²⁹ *Hubička*, první opera hluchého skladatele, byla očekávána se zvýšenou zvědavostí hudební i širší veřejnosti. Úspěch premiéry 7. listopadu 1876 byl mimořádný a Smetanova

24) Pro operu byly stanoveny podmínky v článku V: „Pro díla operní platí: 10 % z bruta každého provozování kromě prvního, honorář 100 zl. – když se dožije dílo tří představení – po provozování třetím a nových 100 zl. po provozování pátém.“ KADLEC, op. cit v pozn. 11, s. 54.

25) Viz Smetana Elišce Krásnohorské 18. 7. 1877 (KBS III, s. 302): „Abych svou ochotnost pro divadlo dokázal, nabýdl jsem se těm pánům, že nově přepracovanou zpěvohru ‚*Dvě vdovy*‘ co nejdříve dohotovím, a k bezplatnému provozování ihned zašlu. Zůngi textu nového napsal 28 stran, tak že to dělá práce jako nějaké půl druhého aktu velké opery. Přidal mimo recitativu dvě nové osoby, nové finale I aktu, nové arie, terzetta a ensemble.“

26) Rudolf Wirsing Smetanovi 11. 9. 1876 (KBS III, s. 190).

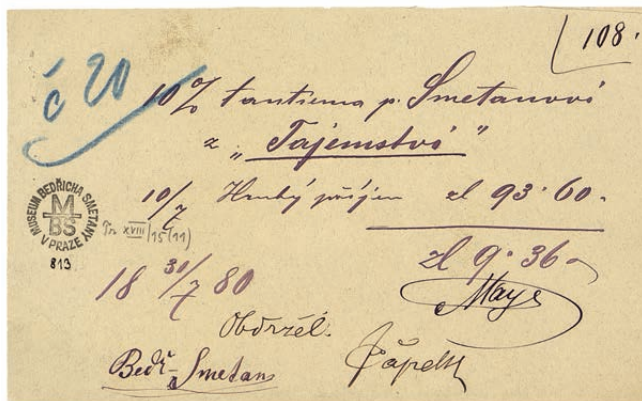
27) „Diesen Perzentsatz, den ich schon früher bei Kunstwerken renomirtester Componisten zur Anwendung brachte, will ich auch für die Zukunft aufrecht halten, weil ich denselben für den einfachsten und gerechtesten Maßstab betrachte; wohingegen eine Verpflichtung, je nach der 3 u. 5ten Aufführung zu 100 fl fix zu bezahlen, mir sowol mit Rücksicht auf das Institut als auch mit Rücksicht auf den Autor selbst sehr unpraktisch ja sogar ungerecht erscheint, da einerseits die Rentabilität unseres kleinen Theaters solche Honorare ohne Schaden nicht zuläßt, andererseits so manches Kunstprodukt, welches möglicher Weise erst durch oftmalige Reprisen das Publikum durchdringen und dessen Beliebtheit erlangen könnte, sehr leicht durch diese unerschwinglichen Honorare gar nicht zur 3 u. 5ten Aufführung gelangt, hiemit der Componist Gefahr läuft, auch die sonst möglichen weiteren Tantiemen zu verlieren, abgesehen von dem weit größeren Verluste, daß sein Werk nicht die erwünschte Popularität erlangen kann.“ Rudolf Wirsing Smetanovi 17. 9. 1876 (KBS III, s. 192–193). Na nedodržování smlouvy ředitelstvím divadla si Jednota dramatických spisovatelů a skladatelů u družstva stěžovala, více KADLEC, op. cit v pozn. 11, s. 75–76.

28) Smetana Rudolfu Wirsingovi 22. 9. 1876 (NA-ND, sign. D 161/XXIII/5): „Wenn Ew. Wohlgeborene diese drei Punkte annehmen, so bitte ich, mein Werk gleich studieren zu lassen, wo nicht, so bitte ich, dasselbe mir zurücksenden zu wollen. Ich würde dann lieber warten, bis unsere Bühne mir günstigere Bedingungen stellen könnte.“

29) Viz tajemník družstva Josef Sklenář Smetanovi 28. 9. 1876 (KBS III, s. 196).

benefice 14. listopadu se stala prvním velkým celonárodním holdem skladateli.³⁰ Opera si rychle získala téměř stejnou oblibu jako *Prodaná nevěsta* – v letech 1876 a 1877 zaznamenala po jedenácti představeních³¹ a ani v následujících letech z repertoáru již nezmizela. V Prozatímním divadle se dočkala čtyřiceti šesti představení a za první dva roky, kdy za ni Smetana ještě pobíral tantiémy, mu vynesla 1130,17 zlatých.

Obdobná situace ohledně finančních podmínek se opakovala i před uvedením *Tajemství* v roce 1878, kdy byla Smetanovi z úsporných důvodů místo tantiém nabídnuta pouze benefice (viz úvod studie), přestože již na jaře 1878 avizoval, že bude požadovat stejné podmínky jako při *Hubičce*.³² Nakonec si je opět vymohl až nátlakem: „Abych já svou práci tak vyhodil za efemerní benefici, to neučiním. – Jsem ochotným, okamžitě Vám

Receipt for royalties paid for the performance of *The Secret* on 10 July 1880 / **Potvrzení o příjmu tantiém** z představení *Tajemství* 10. července 1880
NM-ČMH-MBS S 217/56

odeslati moji operu, ale za tyto podmínky. 1. Jednu benefici, [...] 2. Z ostatních představení 10 perc[ent] tantiémů z brutta; tak dlouho, až zase jiná nová opera se objeví [...] Nemůže-li s[avně] družstvo, s kterým jedině mám co činit, aneb nechce-li tyto podmínky shválit, nu tak zůstane opera ležet, třebaš několik let, aneb najde jinám cestu.³³ Úspěšná premiéra se uskutečnila 18. září 1878 a za deset představení včetně benefice v tomto roce Smetana obdržel 797,76 zlatých. V dalších letech se roční počet představení i výše výnosů výrazně snížily, ale opera již z repertoáru nezmizela. V Prozatímním divadle dosáhla dvaceti čtyř představení, a než se v roce 1882 zařadila mezi bezplatně provozované opery, vynesla Smetanovi podle jeho záznamů 1005,42 zlatých.

Teprve po *Tajemství* následovala 11. června 1881 premiéra čtvrté opery *Libuše*. Smetana ji sice dokončil v roce 1872, uschoval ji však až k slavnostnímu otevření Národního divadla. Nepovažoval ji za běžnou repertoárovou operu, ale za mimořádné dílo určené pouze k slavnostním příležitostem a v tomto smyslu vyjednával také o podmínkách jejího uvádění. Vedení družstva přijalo jeho návrh vyplatit mu místo tantiém za první tři představení 140 zlatých,

30) Podrobný popis oslav včetně výčtu předaných věnců, čestných darů a textů blahopřejných telegramů viz Národní listy, roč. 16, č. 316, 15. 11. 1876, s. [3], též MOJŽÍŠOVÁ, op. cit. v pozn. 18.

31) Pouze *Braniboři v Čechách* se v roce premiéry 1866 hráli 14× a *Prodaná nevěsta* 11× v roce 1880.

32) Viz Smetana místopředsedovi družstva Robertu Nittingerovi 10. 4. 1878 (KBS III, s. 398–399).

33) Smetana Robertu Nittingerovi 16. 7. 1878 (KBS III, s. 416), totéž zopakoval ještě 21. 7. 1878 (KBS III, s. 422), viz též pozn. 3.

za další tři 100 a za všechna následující 60 zlatých; slavnostní zahajovací představení bylo bezplatné.³⁴ Po čtyřech reprízách však Smetana zjistil, že své dílo, úspěšné i po finanční stránce, zřejmě podcenil, a hodlal družstvo žádat o zrušení původního ujednání a o stanovení výhodnějších podmínek.³⁵ Po požáru Národního divadla svolil k dalším reprízám v Novém českém divadle, přičemž ještě za osmé a deváté představení obdržel po dohodě s vedením divadla 100 zlatých,³⁶ ačkoliv měl nárok již jen na 60 zlatých. Ty Smetana dostal až za desáté představení 21. května 1882 a ihned se ohradil, že původní podmínky platily vzhledem k zvýšeným provozovacím nárokům opery jen pro Národní divadlo a jeho požárem de facto zanikly. Aby se *Libuše* nestala všední repertoárovou záležitostí, svolil k jejímu provozování na jiné scéně pouze výjimečně po vzájemné dohodě a za předem domluvený honorář. Družstvo však trvalo na sjednaných podmínkách, a tak vzal Smetana operu zpět s tím, že ji nechá provozovat až v obnoveném Národním divadle a na základě nových podmínek.³⁷ Naposledy se tak *Libuše* dávala v Novém českém divadle při dobročinném představení 28. května 1882.³⁸ Znovu byla uvedena až při slavnostním otevření 18. listopadu 1883. To měl již Smetana od ředitele Národního divadla Františka Adolfa Šuberta písemně přislíben honorář 100 zlatých za každé představení.³⁹ Opera se za Smetanova života hrála celkem 15× a na honorářích za ni obdržel celkem 1380 zlatých.⁴⁰

Poslední opera *Čertova stěna* byla narychlo uvedena 29. října 1882 ještě v letním Novém českém divadle, kde se odehrály i následující čtyři reprízy, přestože Smetana operu zadal divadlu již v létě. Na nastudování bylo málo času a zejména výprava a režie byly provedeny velmi nedbale a významně se tak podepsaly na nevýrazném ohlasu a rychlém zmizení opery z repertoáru.⁴¹ Za pět představení včetně benefice obdržel Smetana celkem 540,3 zlatých.

34) Viz odpověď předsedy družstva Emiliána Skramlíka ze 4. 2. 1881 (S 2117/1012) na Smetanův dopis z 31. 1. 1881 (NA-ND, sign. D 161/XXIII/6), v němž Smetana jako druhou variantu navrhoval 8% tantiémy za každé představení (kromě zahajovacího) bez nároku na benefici.

35) V dopise Josefu Srbovi 12. 7. 1881 (S 217/364), který mu tehdy důležité dopisy většinou koncipoval, navrhuje 7 (10)% tantiémy nebo 120 (140) zlatých za každé představení. V odpovědi z 20. 7. 1881 (S 217/887) mu Srb požadavek na změnu platné smlouvy rozmluvil: „Rád bych tu žádost sestavil, ale vadí mi jedna věc; to jest ‚smlouva‘ mezi ředitelstvím a Vámi ujednaná, s obou stran přijatá, podepsaná a nyní se má ta smlouva zrušit a částka za představení tam ustanovená zvýšit! To myslím vzbudilo by proti Vám v družstvu nevoli. [...] svěřil jsem se tím (arci co nejsoukroměji) Vaším dvěma přátelům, tázaje se jich co oni o tom soudí; oni pak jednohlasně řekli oba, abyste žádost takovou nikdy družstvu nepodal ta že by byla ta největší chyba a souhlasili zcela s mým míněním mým.“

36) Představení 11. 10. 1881 a 16. 5. 1882, viz Smetana ředitelství českého divadla 1. 5. 1882 (S 217/517).

37) Podrobněji k této kauze viz Emilián Skramlík Smetanovi 21. 5., 1. a 16. 6. 1882 (S 217/1014, 1016 a kopie, č. př. 34/91) a Smetana Josefu Srbovi 26. 5., 15. a 18. 6. 1882 (S 217/388, 391, 392). V soupise (S 217/1148) si Smetana k desátému představení *Libuše* poznamenal: „neurovnano pro hádku honoráře, dávají mě pouze 60 zl, co nepřijímám ...“

38) Za toto jedenácté představení se Smetana zřekl honoráře, viz Emilián Skramlík Smetanovi 1. 6. 1882 (kopie, č. př. 34/91).

39) František Adolf Šubert Smetanovi 16. 10. 1883 (S 217/1017), Smetana Šubertovi 20. 10. 1883 (S 217/519).

40) Pět představení od 17. 10 1881 do 28. 5. 1882 se hrálo v Novém českém divadle, ostatní v Národním divadle. Kromě toho získala *Libuše* 1. cenu 1000 zlatých v soutěži o nejlepší operu k otevření Národního divadla, viz Výbor Sboru pro zřízení českého národního divadla Smetanovi 28. 12. 1880 (kopie, č. př. 34/91).

41) Viz záznam ve Smetanově soupisu skladeb (S 217/1147): „Opera byla nedbale vypravená. Zima nutila ředitele, vzdor mých žádostech, nechat operu do malého divadla, k forcírovaným zkouškám. Špatná výprava,

Po uzavření Prozatímního divadla 14. dubna 1883 se přechodně hrálo pouze v Novém českém divadle. Do první sezóny Národního divadla přešly z dosavadního repertoáru za Smetanova života kromě *Libuše* (4 představení) jen *Prodaná nevěsta* (12 představení), *Hubička* (2 představení) a *Dvě vdovy* (1 představení).⁴² Ostatní Smetanovy opery byly uvedeny postupně až v následujících letech: *Braniboři v Čechách* a *Tajemství* 1885, *Dalibor* 1886, *Čertova stěna* 1890.

Smetanovy opery a repertoár Prozatímního divadla⁴³

Repertoárem Prozatímního divadla prošlo v letech 1863–1883 celkem 37 operních novinek českých skladatelů, 8 Smetanových děl tvořilo téměř pětinu z nich. Jejich 264 představením, ani 116 představením *Prodané nevěsty* (44 % z tohoto počtu) v letech 1866–1883 se žádný Smetanův český současník ani zdaleka nepřiblížil. Ostatním českým novinkám patřilo celkem 337 představení – 5 oper Karla Šebora, po Smetanovi nejhranějšího autora, dosáhlo 67 představení, následují Karel Bendl: 5 oper, 63 představení; Antonín Dvořák: 5 oper, 52 představení; Vilém Blodek: 1 opera, 47 představení; Josef Richard Rozkošný: 3 opery, 36 představení; Vojtěch Hřímálý: 1 opera, 33 představení. U ostatních autorů jsou to již jen jednotky představení 1–2 titulů. Smetanovy opery se tak na celkovém počtu představení současné domácí tvorby podílely 44 % (19 % jen *Prodaná nevěsta*), ostatní autoři 56 %.⁴⁴ Po *Prodané nevěstě* nejfrekventovanější byla Blodkova jednoaktovka *V studni* (47 představení vždy ve spojení s jiným operním nebo častěji činoherním kusem), která se tak řadí po bok Smetanově *Hubičce*. Další nejčastěji uváděné české opery se počtem představení pohybují v blízkosti *Braniborů* a *Tajemství*,⁴⁵ ostatní již dosáhly jen na necelé dvě desítky nebo jen jednotky představení a s výjimkou Bendlovy *Lejly* (16) se tak nedostaly ani na úroveň *Dalibora* a některé z nich ani *Čertovy stěny*.

Základem operního repertoáru českého divadla však byla zahraniční produkce – za dvacet let jím prošlo celkem 160 děl, opery a také operety, jejichž počet především od

staré kostumi nedostatek skoušek mně rozlobili tak, že jsem jen z tíží se nechal uchláholit. – Hudba se líbila.“ Srov. též *Smetanova nová opera „Čertova stěna“*, Národní listy, roč. 22, č. 294, 31. 10. 1882, s. [3–4], příloha.

42) Viz soupis repertoáru Národního divadla – <http://archiv.narodni-divadlo.cz>.

43) Následující přehledy a statistiky vycházejí z výše zmíněných soupisů repertoáru Prozatímního divadla: SMACZNY a ŠTĚPÁN – TRÁVNÍČKOVÁ, op. cit. v pozn. 8. Podrobné srovnání údajů z obou soupisů ukázalo drobné rozdíly v celkových počtech představení některých oper a některá díla uváděná Smacznym zařadili autoři druhé publikace správněji mezi činoherní tituly (melodramy *Medea* a *Ariadna* J. A. Bendy, hru P. A. Wolffa *Preciosa* s hudbou C. M. Webera, která je u Smaczného vedena jako Weberova opera). Výčty a statistiky v této kapitole pracují s údaji Smaczného o celkových počtech představení jednotlivých oper, které však byly kompletně ověřeny a případně zkorigovány podle Štěpána a Trávníčkové.

44) S výjimkou první české novinky, *Vladimír bohů zvolenec* F. Z. Skuherského, hrané v Prozatímním divadle v letech 1863–1865, a Šeborových *Templářů na Moravě* (premiéra 1865) vstupovaly všechny novinky na scénu postupně až od roku 1867.

45) Hřímálý: *Zakletý princ* (33); Bendl: *Indická princezna*, Rozkošný: *Svatojanské proudy*, Šebor: *Nevěsta husitská* (24); Dvořák: *Šelma sedlák*, Šebor: *Drahomíra* (20).

sedmdesátých let výrazně stoupl.⁴⁶ Domácí tvorba včetně starších oper⁴⁷ (celkem 40 titulů) představovala pouze pětinu všech uvedených titulů, Smetanovy opery se na repertoáru podílely 4 %. Z celkového počtu operních představení tvořila zahraniční díla 82,3 %, Smetana 7,5 % a ostatní české opery 10,2 %. Co do počtu představení byl však Smetana, především díky *Prodané nevěstě*, druhým nejhranějším autorem po Offenbachovi, a teprve za ním následují ostatní skladatelé. Řada zahraničních děl se přitom v českém divadle hrála již před vstupem Smetanových oper na scénu. Většina z nich zůstala součástí repertoáru i po roce 1866 a další novinky i starší tituly průběžně přibývaly s různou provozovací frekvencí.⁴⁸ Počet operetních titulů byl sice vysoký, ale až na výjimky měly kratší, obvykle intenzivnější život, některé však také zmizely po pár reprízách. Nejvyššího počtu představení dosáhl Gounodův *Faust a Markéta / Faust* (122), uvedený Smetanou v roce 1867, následují *Prodaná nevěsta* 116/114 a Verdiho *Troubadour / Il trovatore* 115/87.⁴⁹

Skladbu repertoáru českého divadla, frekvenci uvádění jednotlivých titulů i finanční výnosy z představení významně ovlivňovaly provozně ekonomické okolnosti. Bylo tomu tak za Smetanova kapelnictví i po jeho odchodu. Základní provozní kapitál divadla tvořily podíly jednotlivých členů družstva, subvence od Zemského výboru a příjmy ze vstupného. Tyto zdroje však nebyly schopny náklady na provoz pokrýt a divadlo tak permanentně hospodařilo se schodky, které členové družstev hradili většinou ze svých soukromých prostředků, aby divadlo udrželi při životě.⁵⁰ Kapacita Prozatímního divadla (1200 diváků) byla poměrně malá a kvůli nevyhovujícím klimatickým podmínkám se zde v létě prakticky nedalo hrát. Než byla 1876 postavena vlastní velká letní scéna, Nové české divadlo, musela si družstva pronajímat Novoměstské divadlo, kromě toho se v létě hrálo též v Letním divadle (aréně)

46) Nejpočetněji je zastoupen Offenbach (18 titulů), následují Lecoq (11), Auber (10), Donizetti (9), Suppé (8), Zajc (7), Adam, Verdi (6), Meyerbeer, Rossini, Strauss (5), u dalších autorů je to již menší počet děl. Do zahraniční produkce jsou započítáni také *Nižgorodci* Eduarda Nápravníka trvale působícího v Rusku.

47) J. F. Kittl: *Bianca a Giuseppe*, František Škroup: *Dráteník*, Jan Nepomuk Škroup: *Švédové v Praze*.

48) Následující přehled nejhranějších cizích autorů (+ Smetana pro srovnání) uvádí nejprve celkový počet uvedených titulů (1862–1883), pak počet všech jejich představení, za lomítkem redukováný o představení z období 1863–srpen 1866, tj. před Smetanou. 1. Offenbach 18: 410/368; 2. **Smetana 8: 264/250**; 3. Verdi 6: 262/220; 4. Suppé 8: 192/187; 5. Lecoq 11: 187; 6. Meyerbeer 5: 183/153; 7. Gounod 3: 170; 8. Donizetti 9: 161/113; 9. Auber 10: 157/127; 10. Rossini 5: 147/112; 11. Mozart 4: 107/91; 12. Strauss 5: 91; Zajc 7: 84; 14. Flotow 2: 82/68; 15. Halévy 3: 69/46; 16. Adam 6: 55/53; 17. Gluck, Bellini 3: 44/19; 18. Nicolai 1: 43/36; 19. Ricci 1: 39; 20. Lortzing 3: 31/19. Největšího počtu představení dosáhly zejména opery, které se na repertoáru udržely (ev. s kratšími přestávkami) od premiéry většinou až do roku 1883.

49) S odstupem následují: Offenbach: *Princezna Trebizondská / La Princesse de Trébizonde* 87; Meyerbeer: *Hugenoti / Les Huguenots* 78/63; Offenbach: *Bandité / Les Brigands* 77; Auber: *Němá z Portici / La Muette de Portici* 75/55; Offenbach: *Orfeus v podsvětí / Orphée aux enfers* 65/45; Rossini: *Lazebník sevillský / Il barbiere di Siviglia* 61/42, *Vilém Tell / Guillaume Tell* 57; Meyerbeer: *Robert ďábel / Robert le diable* 54/46; Donizetti: *Lucia / Lucia di Lammermoor* 54/38; Weber: *Střelec kouzelník, Čarostřelec / Der Freischütz* 50/33; Verdi: *La Traviata / La traviata* 48; Lecoq: *Giroflé-Girofla* 47; Gounod: *Romeo a Julie / Roméo et Juliette* 46; **Smetana: Hubička** 46; Flotow: *Marta aneb trh v Richmondu / Martha oder Der Markt zu Richmond* 46/41; Halévy: *Židovka / La Juive* 46/32. Pod uvedenými českými názvy byly opery hrány v českém divadle.

50) Viz Robert Nittinger Smetanovi 19. 7. 1878 (KBS III, s. 418–419): „[...] družstva rozličná obětovala divadlu našemu od r. 1866, – tedy za 12 let již více než 200000 zl. To známo Vám, velectný pane, i vůbec každému u nás. Také návštěva divadla nevzmahá se v poměru tom jak by bylo žádoucnou. [...] Úspory u nás jsou tedy nezbytné, ač má-li se divadlo naše udržet, vždyť bojujeme pořád ještě o jeho existenci.“

na hradbách (1869–1875) a poté v Národní aréně (1876–1880).⁵¹ Až v roce 1878 vykazoval divadlo zisk díky úsporným opatřením ředitele Jana Nepomuka Maýra.⁵²

Aby repertoár uspokojil vkus co nejširšího okruhu českého publika a zajistil tak dostatečnou návštěvnost i tržby, musel být autorsky a žánrově pestrý. Proto bylo třeba mít k dispozici široký výběr titulů a uvádět každou sezónu poměrně vysoký počet nových nastudování (obvykle mezi 10–20). Po úspěšných premiérách zpravidla následoval v prvním roce vyšší počet repríz, pak většinou frekvence představení výrazně klesla, několikaměsíční pauzy mezi jednotlivými představeními byly běžné; operety se hrály kvůli vyšší návštěvnosti hlavně sezónně na letních scénách. Některé tituly z repertoáru zmizely často už po 2–3 reprízách, jiné se vracely po několikaletých pauzách buď v původním nebo v novém nastudování. Skladbu repertoáru, návštěvnost a tržby ovlivňovala také pohostinská vystoupení především zahraničních hostů a benefiční představení členů souboru. Příjmy z jednotlivých představení kolísaly, a tak i oblíbené tituly někdy vynesly podle pokladní knihy stovky, jindy jen desítky zlatých. Takové výkvy v příjmech vykazovaly i Smetanovy opery, jejichž výnosy se nijak výrazně nelišily od ostatního repertoáru. Ve srovnatelných relacích s nimi se pohybovaly i výnosy z děl dalších domácích autorů.

Smetana se s každodenní realitou divadelního provozu setkával po celou dobu svého kapelnictví (1866–1874). Přestože tehdy mohl složení repertoáru ovlivnit, nebyla na něm žádná jeho opera kromě *Prodané nevěsty* stále a počty jejich představení byly přibližně stejné jako po jeho odchodu. Je otázkou, zda by častější reprízy jeho oper opravdu „dělaly domy“ a přinášely divadlu vysoké zisky, jak se Smetana domníval, nebo by zájem o ně naopak

Item	Price	Quantity	Total Value
1. <i>Prodaná nevěsta</i>	148 58	6 56	141 80
2. <i>Prodaná nevěsta (8)</i>	379 80	9 80	441 60
3. <i>Prodaná nevěsta (4)</i>	268 00	6 56	252 64
4. <i>Prodaná nevěsta (3)</i>	108 -	6 56	96 48
5. <i>Prodaná nevěsta (2)</i>	332 08	6 56	321 36
6. <i>Prodaná nevěsta (1)</i>	324 00	6 56	318 24
7. <i>Prodaná nevěsta (19)</i>	234 80	6 56	233 04
8. <i>Prodaná nevěsta (20)</i>	128 80	2 56	130 72
9. <i>Prodaná nevěsta (21)</i>	83 60	6 56	80 00
10. <i>Prodaná nevěsta (22)</i>	83 60	9 86	342 64
11. <i>Prodaná nevěsta (23)</i>	158 -	6 56	146 48
12. <i>Prodaná nevěsta (24)</i>	147 88	6 56	138 24
13. <i>Prodaná nevěsta (25)</i>	284 -	6 56	272 48
14. <i>Prodaná nevěsta (26)</i>	422 10	6 56	465 56
15. <i>Prodaná nevěsta (27)</i>	873 08	6 56	882 18
16. <i>Prodaná nevěsta (28)</i>	115 58	6 56	108 00
17. <i>Prodaná nevěsta (29)</i>	52 80	8 56	572 64
18. <i>Prodaná nevěsta (30)</i>	897 -	6 56	861 04
19. <i>Prodaná nevěsta (31)</i>	232 28	6 56	285 60
20. <i>Prodaná nevěsta (32)</i>	192 56	6 56	185 36
21. <i>Prodaná nevěsta (33)</i>	464 88	6 56	422 24
22. <i>Prodaná nevěsta (34)</i>	118 18	6 56	111 84
23. <i>Prodaná nevěsta (35)</i>	528 80	6 56	522 24
24. <i>Prodaná nevěsta (36)</i>	430 70	6 56	424 16
25. <i>Prodaná nevěsta (37)</i>	572 30	8 56	538 28
26. <i>Prodaná nevěsta (38)</i>	400 70	6 56	394 08
27. <i>Prodaná nevěsta (39)</i>	194 30	6 56	187 28
28. <i>Prodaná nevěsta (40)</i>	220 10	6 56	203 20
29. <i>Prodaná nevěsta (41)</i>	261 20	6 56	255 14
30. <i>Prodaná nevěsta (42)</i>	161 18	6 56	154 60
31. <i>Prodaná nevěsta (43)</i>	492 20	6 56	465 04
Total			11889 80

Cash book of the Provisional Theatre, February 1879 / Pokladní kniha Prozatímního divadla, únor 1879
National Archive, collection of the National Theatre Archive, shelf mark D 138/10 / Národní archiv, fond Archiv Národního divadla, sign. D 138/10

51) Prostornější Novoměstské divadlo i Nové české divadlo měla obdobnou kapacitu okolo 3000 diváků, výnosy z jejich provozu tak byly podle pokladní knihy často vyšší než v Prozatímním divadle. Aréna na hradbách i Národní aréna pojaly každá cca 1200 diváků, nebyly však zastřešené a provoz tak ovlivňovalo počasí.

52) Viz KADLEC, op. cit. v pozn. 11, s. 115.

častým opakováním klesal.⁵³ Některé jeho opery se nehrály často pro menší zájem a oblibu publika,⁵⁴ v určitých obdobích jejich absenci na repertoáru ovlivňoval také stav operního souboru, v němž občas chyběly vhodné síly na obsazení některých rolí.⁵⁵ Smetanovy někdy velmi příkré invektivy vůči vedení divadla měly tedy spíše subjektivní příčiny. Psal je zejména v letech 1877–1878, kdy se ocitl ve složité finanční situaci. Spojené družstvo mu po převzetí správy divadla (1. května 1877) pozastavilo od května do října 1877 plat, dokud nebylo projednáno a schváleno jeho dosavadní postavení u divadla. S úspornými opatřeními pak souvisely i pokusy o krácení jeho finančních nároků u nových oper.⁵⁶ Smetana, přesvědčený o svých zásluhách o českou hudbu a o mimořádnosti svých děl, ale vzdálený od provozní a ekonomické reality divadla a zároveň sužovaný existenčními obavami, vnímal tyto záležitosti jako zlý úmysl, reagoval v okamžitém negativním afektu a do těchto reakcí navíc promítal i svou letitou animozitu vůči řediteli Maýrovi, takže jeho výroky nebyly zcela objektivní.⁵⁷ I přes některé pokusy ušetřit také v jeho případě se však k němu družstva v rámci svých ekonomických možností chovala nadstandardně, jen tantiémy závislé na mnoha provozních faktorech by mu obdobný stabilní roční příjem nemusely zaručit.⁵⁸

Všechna divadelní družstva si nepochybně byla vědoma skutečnosti, že Smetanovy opery tvoří důležitou součást repertoáru a příjmy z nich jsou pro české divadlo ekonomickým přínosem, přestože se trvaleji uchytily jen některé z nich. I to byl jistě jeden z důvodů, proč mu přes neuspokojivou ekonomickou situaci po celou dobu poskytovala finanční podporu, aby mohl dále tvořit, proč se Smetanova platu nedotkla žádná úsporná opatření a proč nakonec

53) Srov. Robert Nittinger Smetanovi 19. 7. 1878 (KBS III, s. 419): „Nelze však upříti že sebe krásnější opera, čím starší jest a čím častěji se dává, nemůže již tak často dáována býti s tímtež prospěchem jako když působila též ještě co novinka.“

54) Tamtéž: „Pro ‚Branibory‘ nemáme dostatečného tenóra a ‚Dalibor‘, jak sám víte, nedošel té obliby u obecnstva našeho, které zasluhoval.“

55) Např. *Braniboři* se vrátili na repertoár 1877 a 1880 pouze při hostování tenoristy Arnošta Grunda, prvního Jíry; výrazný představitel chyběl i pro roli Dalibora; pro Mařenku a Vendulku nemělo divadlo dlouho alternace a při delších onemocněních Marie Sittové se tak *Prodaná nevěsta* a *Hubička* nemohly dávat; téměř rok (1880/1881) se pro absenci 2. basu nehrálo *Tajemství* (viz Robert Nittinger Smetanovi 16. 9. 1881, S 217/1013).

56) Viz dohady s ředitelem Wirsingem ohledně *Hubičky* již v roce 1876, předčasné přenechání *Hubičky* k bezplatnému provozování v roce 1877, spor o tantiémy u *Tajemství* (1878).

57) Viz Smetana Robertu Nittingerovi 16. 7. 1878 (KBS III, s. 416): „V celém usnešení, aby se mně za operu *Tajemství* nedalo více, než jedná benefice [...], vidím v tom návrh pana ředitele, který spořivost svou, místo u sebe, všude jinde provádí, a take na skladatele si zasáhl. Jemu, který bere ročně několik tisíc, je lehké se smát. Za jaké zásluhy ty tisíce dostává, se arcit' neví. Ten hluchý Smetana ať se spokojí tím drobkem, který mu zbyde. Ne tak, Pánove! Já jsem Vám povděčný za Vaši sustentační gáži kterou jsem vždy chtěl považovat co národní odměnu; ale dávám za to svých pět oper zdarma k provozování, které si též cením vysoko, a tak jsme si quitt. [...] Ten krásný pel jakési národní odměny za zásluhy pro hudbu národní, byl ztřen.“

58) Srov. Robert Nittinger Smetanovi 19. 7. 1878 (KBS III, s. 418–419): „Vám ovšem vzdálenému ve venkovském zátíší nejsou poměry nynější při divadle našem dostatečně známy, proto nezalávám Vám dopis Váš já, jiní však nebyli by stejného se mnou náhledu. [...] Nespravedlivým jest však, vyčítáte-li družstvu, že s Vámi chce dělati ‚Geschäft‘, jak to v dopisu svém nazýváte. [...] Družstvo mělo za to, že tím, že Vám poskytne stálý plat roční 1200 zl (že darem, nikdo netrdil, a také nemůže nikdo za to že z toho sráží se daně a j.), zbavilo Vás hlavní starosti o výživu a učinilo seč bylo při skromných prostředcích jež jsou mu po ruce. [...] Pověst jako by tento [= Maýr] snad bral za řízení divadla snad více tisíc, je lichou. Nikdo se nehlásil, kdo by za levnější peníz chtěl a dovedl divadlo lépe řídit, a není také Maýr ředitelem neobmezeným.“

družstva vždy přistoupila na jeho požadavky. Určitou roli mohl, alespoň u některých členů družstev, hrát i princip lidské solidarity s jeho nelehkou situací a také skutečný respekt ke Smetanově dosavadní práci a zásluhám, které začaly být od 2. poloviny sedmdesátých let ve zvýšené míře veřejně oceňovány. V souvislosti s přechodem do Národního divadla, v němž se příjmy divadla několikanásobně zvýšily, byl Smetanovi roční plat okamžitě zvýšen na 1500 zlatých.⁵⁹ Jeho opery na repertoáru Národního divadla sice zakotvily všechny, ale také až postupně a s rozdílnou frekvencí provozování. Kontinuálně se dávaly pouze *Prodaná nevěsta*, *Hubička* a *Libuše* a po úspěšné rehabilitaci v roce 1886 také dosud opomíjený *Dalibor*. Ostatní opery vykazovaly ještě do začátku 20. století několikaleté přestávky mezi jednotlivými inscenacemi a některé i nízké počty představení obdobně, jako tomu bylo v předchozí éře Prozatímního divadla, která tak zřejmě jejich další divadelní život stále ještě latentně ovlivňovala. Významněji se postavení Smetanových oper začalo měnit až od éry Karla Kovařovice, který je záhy po svém nástupu do čela opery (1900) nově a v rychlém sledu nastudoval a ve snaze učinit je stálou a kmenovou součástí repertoáru Národního divadla je na něm udržoval i přes stále ještě kolísavý zájem publika a mnohdy nízký finanční efekt.⁶⁰

Tabulka na s. 24–25 uvádí pro jednotlivé roky souhrnné počty představení Smetanových oper, obdržené finanční částky (tantiémy + benefice) a také tržby divadla, které ale nezahrnují příjmy z předplatného a vzhledem k povaze záznamů v pokladní knize (viz pozn. 7) jsou tak spíše jen orientační. Kromě období Prozatímního divadla (1866–1883), rozděleného ještě na dobu Smetanova působení (1866–1874) a po jeho odchodu (1875–1883), je do přehledu pro úplnost zahrnuto i Národní divadlo do Smetanova úmrtí (12. 5. 1884).

Tabulka vznikla sumarizací údajů z podrobných chronologických přehledů představení vypracovaných pro jednotlivé opery na základě pramenů. Obsahují ke každému představení finanční výnos pro Smetanu jak podle deníku, tak podle jeho soupisu, případně ještě podle dalších pramenů a podle pokladní knihy příjem divadla (pokud možno brutto i netto) a případně další specifické informace. Tyto přehledy byly také východiskem pro formulaci textu studie, pro jejich rozsah však není možné je zde otisknout.

Adresa: Olga Mojžíšová, Muzeum Bedřicha Smetany, Novotného lávka 1, 110 00 Praha 1, Česká republika
E-mail: olga.mojzisova@nm.cz

59) Tuto změnu s platností již od 1. 10. 1883 ředitel Národního divadla František Adolf Šubert Smetanovi oznámil 11. 9. 1883 (S 217/2322).

60) 1900: *Dalibor*, 1901: *Tajemství*, 1902: *Dvě vdovy*, *Hubička*, *Libuše*, 1903: *Braniboři v Čechách*, 1904: *Čertova stěna*. Z předchozí éry byla převzata inscenace *Prodané nevěsty*. Více viz NĚMEČEK, Jan: *Opera Národního divadla v období Karla Kovařovice 1900–1920. I. díl 1900–1912*, Divadelní ústav – Český hudební fond, Praha 1968, s. 101n. K repertoáru Národního divadla viz pozn. 42.